

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ రామ పాదుకలు.

Prnol 42 ఆంధ్రముల చృశ్యప్రబంధము.

171

51002

Sl. no. 409 ఇది

కంభ మెట్టు

నీ తాప తిరాయ

ప్రణీతము.

మొదటికూర్పు : 1,000 పుత్రులు.

1933

సర్వస్వామ్య
సంకలితము

వెల
12 అణాలు

PRINTED AT ANDHRA GRANDHALAYA PRESS,
BEZWADA.

శ్రీ రామ పాదు కలు.

ఆటంకముల దృశ్యప్రబంధము.

ఇది

కంభ మైట్ట సీతా పతి రాయ
సృజితము.

మొదటికూర్పు : 1,000 పుటలు.

ప్రజావాచ : ఆంధ్రగ్రంథాలయ ము ద్వారా ప్రచురించబడినది
క. కోదండరామయ్యగారివలె ముద్రింపబడియె.

1933,

త్రైరస్తు.

ప్రీతిక.

నాటకములు పదివిధములుగా శాస్త్రకారులు నిర్ణయించి యుండిరి. సంస్కృతభాషలో దశవిధనాటకములను గల్గును. వానిని బలుమంది పండితులు, ఆంధ్రీకరించియు, స్వకపోలకల్పితనాటకములుగా వ్రాసియు లోకమునకు మహోపకార మొనరించి యుండిరి. ఎన్నియో యాంగ్లేయనాటకములు తేలికగులోనికిని వచ్చినవి. ఆంగ్లేయకథలను దీసికొని నాటకములుగా వ్రాపవలెనని రచించిరి. ఎవరి భాషాచారములు వారి కింపు గొలుపునట్లే నాటకములను, ఆ యా భాషాచారములు గల దేశపులకే యింపుగా నుండును. సంస్కృతపండితులు సంస్కృతనాటకములను, ఆంగ్లపండితు లాంగ్ల నాటకములను, నాంధ్రీపండితు లాంధ్రీనాటకములను మెచ్చుచుండుట లోకప్రసిద్ధము.

బహుపండితప్రకాండులను నటకులనుగాఁ గూర్చి విజయ నగరసంస్థానాధ్యక్షులగు శ్రీ ఆనందగజపతి మహారాజావారు సంస్కృతనాటకముల నన్నింటి నాడించి లోకమునకు మహానందమును గలిగించిరి. తరువాత నా నాటకములను సరసఘక్కిని విద్వాంసులగు కవులు ఆంధ్రీకరించిరి; గాని ప్రదర్శనమున కొడుగక యాంధ్రీ నటకులు విసుగుం జెందుచు వచ్చిరి. క్రమక్రమముగాఁ దమ యిష్టము వచ్చిన పద్ధతులతో నాటకములను రచించుటచే నాంధ్రీదృశ్యప్రబంధములకుఁ గొంత ప్రచారము కలిగినది.

రాను రాను లోకము గానప్రియ మగుటంజేసి నాటకము లలోఁ గీర్తనలు వెలసినవి. పూర్వము దమయంతి పద్యముతో నేడ్చినదా? చంద్రమతి కీర్తనతో విలపించినదా? సీత వృత్తముతో శోకించినదా? యని యాక్షేపించుచుఁ గొండ తింతకుమున్న నాటక మంతయు వచనరూపముగ నే వ్రాసిరి గాని యది సర్వజనసామాన్య నందమును గూర్చక పోవుటంజేసి యా రీతి నాటకము లంతరించినవి. వీని పరిణామస్థితిని గుర్తించి యీ నాటకమును కంభమైట్టు సీతా పతిరావుగారు దేశకాలపాత్రముల ననుసరించి మృదుమధురవాక్యములతో గోనానుకూలమగు కీర్తనలతో వ్రాసి రెండు మూడు సార్లు, 'ఇంటగెల్చి రచ్చ గెలువవలయు' నని వారి స్వగ్రామమగు చేటపట్టులోనే ప్రదర్శించి చూచి పండితులు లోపము లని చెప్పిన ఘట్టములను నవరించి యేలూరున మహాజనసముఖమునఁ బ్రదర్శించి మన్ననఁ గాంచిరి. వీరు ప్రదర్శించిన తావులకు నే నన్ని సార్లును గ్రంథకర్తలయాహ్వానమునఁ బోయి చూచుచు వచ్చితిని. ఇపుడు ముద్రాణమునకు సిద్ధపరుపఁ జేయురక్షరసంయోగమున మరలఁ దిలకించుట సంభవించినది. ప్రదర్శనముల మూలమున శుద్ధపడి రసమును వెదజల్లుచున్నది. వీరికిది ప్రథమయత్నము. ఇంకను లోపము లుండవచ్చును; కావున రసజ్ఞులు మిత్రభావమునఁ దెలిసినచో ద్వితీయము ద్రాణముననైన నవరించుకొన నరువుపడును. ఇట్లాలకవి దృశ్యప్రబంధము లనేకములను రచించునట్లు పరిమేశ్వరుఁ డనుగ్రహించుఁగాక!

ఏ లా రు ,
1—1—1933. }

కొత్తపల్లి సుందరరామయ్య,
లక్కవరాస్థానవిద్వాంసుడు.

గ్రంథకర్త:
కంభ మైట్ట సీతావతి రావు గారు.

విజ్ఞాపనము.

ఆర్యమహాశయులారా!

నేను పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుచుండునప్పటినుండియు నాంధ్రమున మిగులవేడుకపడుచుఁ బఠనగ్రంథములేగాక, యుత్తమకవి విరచితగ్రంథరాజములను దీరిక వేళల నెల్లఁ జదువుచుండెడివాఁడను. బంగారమునకుఁ దావి తోడైనట్లు మాతండ్రిగారగు కంభమైట్ట శోభనాచలపతిరావుగారి బహుగ్రంథరచనము నాకుఁ బోతాహము ను గలిగించుచు వచ్చినది. అప్పుడప్పుడు ప్రాస్తావికపద్యములను జాటువులుగఁ గొన్నింటిని వ్రాసి నామిత్రులగు పండితకవులకు వినిపించుచు వచ్చితిని. ఆ యా సమయములందు వారు ధోరణి చక్కఁగానున్న దనియు, విడువక మీ రిందుఁ గృషిచేయుచుండుఁడనియుఁ జెప్పుచు వచ్చుటచే నాకు మతియు నాంధ్రకవిత్వమునందభిమానము మెండై యెవ్వరియొద్దనైనఁ గొన్నిదినములు కృషిచేయ నెంచితిని గాని కుగామ మగుటచేఁ దగినగురునమా వేశము లభ్యముగాక కరణీకపుఁ బనులలో లగ్నము కావలసివచ్చుటచే స్వయంకృషిమీఁదనే యాధారపడవలసినవాడ నైతిని.

నారచనయందును, నాయందును బ్రేముడినిఁజూపు నామిత్రులు కొందఱు “అయ్యా! మీ రొకనాటక మేదేని వ్రాసినయెడల మేము పఠించి ప్రదర్శింతు”మని బాధించుచు వచ్చుటచే శక్తిసామర్థ్యములను విచారించుకొనక యే సుహృద్వరుల పోతాహబలమునే చేదోడు వాదోడుగఁ జేసికొని శ్రీరామచంద్రునిదయచే నెట్లో పూర్తి గావించితిని.

ఆంధ్రమున నాకుఁగల యానందమే యీకార్యమునుండి గట్టెక్కించెను; గాని దానికిఁ దగినసత్వ మించుకయు నాయొద్ద నేవిషయము

నామేదు. నాలుగైదుపర్యాయములు ప్రదర్శించి చూచుకొనవలసి వచ్చినను నామిత్రులు విసువుజెందక కాయకష్టములకోర్చి పాటుపడి ప్రదర్శించి నన్ను మిక్కిలి గౌరవపాత్రునిగా నొనర్చినందులకు నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుడను.

నా యీనాటకమున రెండు మూడు సార్లు విమర్శనా బుద్ధితోఁ జదివి, చేయవలసినమార్పులను నాకు బోధించి చాలభాగము దోషరహితముగానుండఁ బాటుపడిన బ్ర॥ త్రొత్తపల్లి సుందరరామయ్య గారికి నావందనములు.

నా గ్రంథరచన కిదియే ప్రప్రథమ మగుటంజేసి ప్రమాదవశము నంగాని, బుద్ధివశమునంగాని యెం దేనెరసు లున్నను నాకుఁ దెలిపి నారచనయందట్టిలోపములు ముందుముందుఁ గలుగకుండునట్లు దయ సేయుదురుగాక యని రసజ్ఞులను బ్రార్థించుచుంటిని.

ఇట్లు సజ్జనవిధేయుఁడు,

కంభమైడ్లట నీతాపతిరావు,

గృంథకర్త.

ఇందలి పాత్రలు

—♦ పురుషులు ♦—

దశరథుడు,	పసిష్ఠుడు,
శ్రీరాముడు,	సుమంతుడు,
లక్ష్మణుడు,	సిద్ధార్థుడు,
భరతుడు,	గుహుడు,
శత్రుఘ్నుడు,	పౌరులు.

—♦ స్త్రీలు ♦—

కైక,	నీత.
మంథర,	

సవరణ పట్రిక.

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
17	13	పోశడ	పోడశ
18	12	పట్టాభి పట్టాభిషేక	పట్టాభిషేక
„	„	గుముహూరము	గుముహూర్తము
33	17	పరిహాసమా	పరిహాసమ, మా
33	25	నివదాని	నివద్దాని
34	9	నిజెవరవిటి	నిజెవరవిట్టి
49	2	ఉ॥ ఎంత	ఉ॥ ఎంతటి
50	9	జలు	జెదజలు

పార్వతీర్చన.

కేదార రాగము.

- ప॥ పాహి మాం శ్రీకృష్ణ! పరబ్రహ్మ! మాం పాహి
ల॥ ప॥ పాహి వేణుగోపాల! పాహి! పాహి భక్తలోల!
చ॥ పారమార్థికాధార! పరంజ్యోతితేజా!
శ్రీరమావిలాస! క్షీరాబ్ధిశయన! జయవదనా
మారుతీనటకసమాజ మంజులపోషా! ॥పాహి॥

శీరస్తు.

శ్రీ రామ పాదు కలు.

ప్రథమాంకము.

(దశరథుడు, వసిష్ఠుడు, సిద్ధార్థుడు.)

దశ—గురువర్యా! సప్తసంతానములలోఁ బుత్రసంతానమే శ్రేష్ఠ తమ మైనది కదా.

గీ॥ పసిడిగజ్జెలు తనయుని భాషణములు
వెన్నమీఁగడలు సుతునివీక్షణములు
మెఱుపుతీవలు పుత్రుని మేనిహూయలు
సుమసమానము ల్సూనుని సోయగములు.

వసి—రాజేంద్రా! ఉత్తమపుత్రప్రాప్తిఁ గాంచిన నీ జన్మమే జన్మము. నిన్ననుసరించి మే మెల్లరము ధన్యులము. శంఖ చక్రగదాధారియు, శ్రేష్ఠశాయీయు, సర్వలోకరక్షణదత్తుండును నగు శ్రీ మహావిష్ణువే శ్రీరాముడై నీకు జన్మించె గదా. కొఱత యేమి?

సిద్ధా—సద్గుణపుంజంబులకుఁ బుట్టినిల్లగు శ్రీరామచంద్రునివంటి కొమరుఁ డొకఁ డున్నఁ జాలదే. ధర్మజ్ఞానవిహీనులౌ పుత్రు లేబదిలక్ష లున్న నేమి ప్రయోజనము? రాజేంద్రా! శ్రీరామ మూర్తి యావనదశఁ గాంచి రాజ్యాహ్వానము యుండెను గదా! ఏల పట్టాభిషిక్తునిఁ జేయరాదు.

శ్రీ రామ పాదు కలు.

దశ—సిద్ధాథా! చక్కగాఁ బలికితివి. ఈ రాజ్యభారము మోయుట యందే వృద్ధతం గాంచితిని. శ్రీరాముని తేసే ఖట్టాభిషిక్తునిఁ గావించెదఁగాక.

సీ॥ శ్రీపతియేయైన శీలసంపన్నుడై
కదిసి భిక్షువునైనఁ గాచు పుణ్య
బాలుడే యాఁగాక పాకారినైనను
భండనంబున భంగపఱచుధీరు
నేమైనను న్గాని యెంతకఠినమైన
నాయాజ్ఞఁ దలఁదాల్చు నమ్రశీర్షు
నాటపాటలనైన నన్మతంబులాడని
నిత్యసూన్యతవచోనియమపరుని

గీ॥ గురుల దైవంబుగా నెంచి కొలుచుభక్తుఁ
బ్రజలఁ బోషించునత్కియాభారవహుని
శ్రీదు, శ్రీలుని, శ్రీరాము, శ్రీకరముగ
రాజ్యలక్ష్మి బాలింపఁగా రాజుఁ జేతు.

తేసే శ్రీరాముని బట్టాభిషిక్తుని గావించెద. ఇట్టితలంపుతోనే నాచుద్దులరామునికై నే డిందు వేచియుంటిని. శ్రీరాముఁ డిపు డిందు వచ్చును.

[శ్రీరామలక్ష్మణులు కలివేశము.]

శ్రీరాః లక్ష్మణః—తండ్రీ! యివే మాభక్తిపూర్వకసాష్టాంగవందనములు. (తండ్రీకిని వసిష్ఠునకును నమస్కరింతురు)

దశ—నాయనలారా! మీ రిరువురొకరి నొక రెడ బాయకుందురుగాక. (శ్రీరామునిఁ జేరఁదీసి) శ్రీరామా! ఇంత యాలసించితి వేల ? నీవు సమీపమునలేని క్షణ మొకయుగము గదా.

శ్రీరా— తండ్రీ! ఇంతవఱకును నాతల్లి మునిసత్తముల చిత్తశుద్ధిని గుఱించి బోధించుచున్నది. నేను తన్మయత్వముఁ గాంచియుండుటచేఁ దడవయ్యెను.

లక్ష్మ— జనకా! ఈరాజ్యభారము నేజోతేపో మూపున మోయ వలసియున్న శ్రీరాముఁ డధికతస్కయత్వమున ముని యా నేమోయని భీతిల్లి వేగిరపడి నాయన్న నిందు దోడ్తెచ్చితిని.

వసి— బాలకులారా! మీయిరువురి భావములు సమంజసములే. రాజు ముని కావచ్చును, ముని రాజు కావచ్చును.

దశ — నాయనా! శ్రీరామా! నేను కడు వృద్ధుండనైతిని. ఈరా జ్యభారమింక మోయఁజాలను. మనగురువర్యుల యనుమతిని, సిద్ధార్థుని యాలోచన ననుసరించి తేపే నిన్ను రాజ్యాభిషి క్తుని గావింప నిశ్చయించితిని. తేపే నీపట్టాభిషేకమహోత్స వము సుమా.

లక్ష్మ— జనకా! ఇట్టి మంగళకరవార్త నాలకించినంతనే నేను తరిం చితి ననియే తలఁచెద. నాజన్మమధ్యమునం దిది యొక శుభ దినము గదా! మీకు విశ్వాంతి నొసంగి ఎప్పు డీమహామహుఁ డు జానకీనమేతుఁడై, కనకసింహాసన మధిష్ఠించు నెప్పుడా లక్ష్మీనారాయణులబోలు శుభదంపతులపాదపంకేరుహంబుల జలంబులఁ గడిగి శిరంబునఁ జల్లుకొనెదనా యని వేచియుంటిని.

సీ॥ తేపెగా కరములు శ్రీ కరంబులగుచు

శ్రీరామసేవలఁ జెన్నుమీఱు

తేపెగా నయనంబు లేపారఁగాఁ గాంచు

శ్రీరాముఁ డలరార సింహపీఠి

తేపెగా వీనులు ప్రీతిఁ దలిర్పఁగా

రామకీర్తన మెంతో రాణ వినును

తేపెగా చిత్తంబు శ్రీరామమయమాచుఁ

దస్కయత్వముఁ గాంచు ధన్యముగను

గీ॥ తేపెగా జానకీరాము లేపుమీఱ

రాచతీవిని ముద్దుగాఁ గ్రాలఁగలరు

తేపెగా రామభటుఁడనై ప్రియముమీఱఁ

గోరి కోడండపాణినిఁ గొలుచువాఁడ.

శ్రీరా—తండ్రి!

నీ॥ నీయాజ్ఞఁ దలఁ దాల్చు నియమ మొక్కటె కాని
రాజశాసనములఁ బ్రాధి నెఱుంగఁ
దల్లినవలఁ జేసి తనియుచుండుటె కాని
చతురంగబలముల సాకియెఱుంగ
భూజాత నీక్షించి మురియుచుండుటె కాని
భూభారము వహించు భుజ మెఱుంగ
ముద్దుతిమ్ములఁ గూడి మోదమందుటె కాని
చతురంగబలముల సాకియెఱుంగ

గీ॥ దైవమూర్తు లలరు వీరతలమె కాని
భయదనంగ్రామభూములఁ బ్రబలి యెఱుంగ
ఈవసిష్ఠాదిదివ్యమునీంద్రోటి
కెఱుంగురీతినె కాని మఱేమి యెఱుంగ.

అట్టిచో నే నీరాజ్యపాలనం బెట్లు చేయుదునో జనకా!

వసి— తమశక్తి తా మెఱుంగకుండుట యుత్తమపురుషలక్షణమే
శ్రీరామా!

సిద్ధా— దేవా! శ్రీరామరాజు పాలింపలేని రాజ్యమేరాజు పాలింప
గలఁడు!

లక్ష్మ— తండ్రి! మా సోదరుఁ డెల్లప్పు డీరీతినే పలుకుచుండును.
పట్టాభిషేకము గానిండు. తేవేనా? జనకా!

దశ— అవును కుమారా లక్ష్మణా! శ్రీరామా! ముద్దుకుమారా!
వసిష్ఠుని వంటి గురువర్యుండును, సుమంతునివంటి ధీమంతుం
డును లక్ష్మణునివంటి సోదరులును గల నీవంటి పరాక్రమ
సమేతుడగు నాపుత్రీరత్నమున కసాధ్యముండునా? ఆశంకను
మాని తేపటి పట్టాభిషేకమహోత్సవమునకు సంసిద్ధుడవు
కమ్ము. నే నీభూభార ఋంక మోయఁజాల. నాకు విశ్రాంతిఁ
గలిగింపుము.

శ్రీరా— తండ్రీ! మీయాజ్ఞకు బద్ధుడనే కదా.

దశ— కుమారా! శ్రీరామా! నీవు నేటిరేయి జానకీయుతుండవై
యుపవాసముండి మనవసిష్ఠులవారు విధించిన రీతిని నారాయ
ణార్చనముఁ గావింపుము.

శ్రీరా— తండ్రీ! అట్లే కావించెదను.

దశ— గురువర్యా! మీ రీకార్యము నిర్వర్తింపజేయుడని పార్థిం
చుచున్నాను.

వసి—రాజేంద్రా! అవశ్య మట్లే.

దశ—లక్ష్మణా! భరతుఁ డూరలేడు కదా. నీవే యీకార్యము సాను
కూలముఁ గావింపుము.

లక్ష్మ—జనకా! నేను శ్రీరామభటుడనే కదా.

దశ—నేనును నాసతీమణుల కీ శుభవార్త నెఱింగించి వారి నుల్లా
సాంబుధిలోలలాడించెదగాక. —ఇక నెవరిపనులకై వారలము
పోవుదము.

[లక్ష్మణుఁడు కాక అందఱు నిష్క్రమింతురు.]

హిందూస్థాని ముఖారిరాగము - అదితాళము.

లక్ష్మ— ప॥ బళి మారాముఁడు రారాజౌగా ॥బళి॥

అ॥ ప॥ విలువఁజెప్పఁగా నలవిగాని యా విభునిపాదముల్
నేను బట్టఁగా ॥బళి॥

చ॥ రామచంద్రుఁ డా రామామణితో రాజగుచో నా
పుణ్యము పండున్

చామరంబు నా కరంబులఁ బూనెద ॥బళి॥

[లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమించును.]

ఇది ప్రథమాంకము.

రామ పాదకలు.

ద్వితీయాంకము

1 వ రంగము.

జంఘూటిరాగము - ఆదితాళము.

మంథ- ప॥ ఆ కేకలేమి ఆ జోకులేమి ఆ మూకలేమి

కనుగొన్న కడుపు రగులుగా॥

వెకలినవ్వులూ ఏక ఎగిరిపాటులు

చౌకరాకపోకలూ హద్దుపద్దులే దహ ఆ ॥కేక॥

క్రొవ్వి న వారల చెంపలు గొట్టిన

గవ్వలవలె పళ్లు హా రాలవా

ఎవ్వరి కేమని యీ పురవాసులు

గంతులువై చుచు నున్నవారొ

మూడుపువ్వు లాటుకాయ లన్నచందమందినారు ॥కేక॥

ఏమి యలంకారము లేమి యలంకారములు! అయోధ్యాపురి
యింద్రపురిని మించి యున్నదే! ఏ మూలఁ జూచిన కళ్ళల బెక
బెకలవలె పురజనుల వికవికలే! ఏ చక్కకిఁ బోయిన పకపకలే! ఏ వంక
దిరిగిన గుసగుసలే! ఏ వీధి యందైన చకచకలే. రామ! రామ!
అబాల గోపాల మానందతన్మయులే! శ్రీరాముని పట్టాభిషేకమంట.
శ్రీరాముని పట్టాభిషేకమే? ఈ మంథర మంట గలయునా? కైక
కాలిపోవునా? భరతుఁడు నిరర్థకుఁడా? నేఁ జూచి సహింపఁజాల!

సహింపఁజాల!! నా యుక్తిప్రయుక్తులచే నయోధ్యలోఁ జచ్చు ముట్టించెద. భరతుని సింహాసనాధిస్థితుఁ గావించెద. నా పంత మేల కొనసాగదో నిరీక్షించెద. (అలోచించి) శ్రీరామపట్టాభిషేకకార్య భంగమునకై నే నిదే కైకనే ప్రయోగించెద.

[నిష్క్రమించును.]

2 వ రంగము.

(తెర యెత్తఁగా కైక కూర్చుండియుండును.)

(మంధర ప్రవేశము.)

మంధ—దేవీ కొంప మునిగినది! కొంప మునిగినది.

కైక—(అందోళనముతో) ఏమి? ఏమది? మంధరా!

మంధ—ఇంకను నీ కీయలంకారము లేల? నీయందచందము లేల?

కైక—అట్లందు వేమే?

మంధ—కౌసల్యాదాసివి గదా.

కైక—మూఢురాలా! మతి చలించినదా? మైఱచియుంటివా!

మంధ—నేనా? నీవా?

కైక—చీ! పదరకుము.

మంధ—కాదమ్మా! అమాయకురాలవై నేఁడు రానున్నకీ డెఱుంగవు కదా యని యట్లంటిని.

కైక—కీడా! నాకా!

మంధ—కీడే! నీకే.

కైక—నేడే!

మంధ—నేడే! నీతోడు.

కైక—దశరథరాజేంద్రునకు ముద్దులదేవేరినై మాతృభక్తిపరా యణవృత్తుఁడౌ శ్రీరామచంద్రుని రక్షణగాంచుచున్న నాకు కీడు మూడునని భ్రమించుట వెట్టి కాదా?

మంథ— వెట్టికి వేయివిధము లనినట్లు నీ కీది యొక వెట్టి. ఏ రాజేం ద్రునకు ముద్దులదేవేరి నని కులుకుచుంటివో యట్టి నీ పతియే నీభవిష్యత్సంపదకు విఘాతుకుడు! ఏ శ్రీరాముడు సద్గుణధా ముడని భ్రమించితివో యా శ్రీరాముడే నీశుభమార్గమునం దొక కంటకతుల్యుడు.

కైక— అ దెట్లు?

మంథ— ఎట్లా? నీపతి నిండుసభలో తేవే శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తుని గావించు నని పలుకుటవలన. ఇప్పుడైన గౌసల్యాదాసి పని యంగీకరింతువా?

కైక— (నవ్వుచు) ఇదియేనా మంథరా నీవరమరహస్యము. ఈమం గళవార్త దెచ్చిన నీ కీ మాక్తికహారము బహుమానముగా నిచ్చుచుంటిని గైకొనుము.

[కైక హార మీయ మంథర నేలపై విసరును.]

మంథ— లంకణములలో మనుగడుపు లంట. రానున్న కీడు దలంచి గుండెలు ఖగులుచున్న నా కీమాక్తికహారము బహుమా నమా?

కైక— మంథరా! నీకేటి కీపిటికితనము.

మంథ— నీక్షేమాభివృద్ధిని గోరు తెలివిమాలినదాన నగుటవలన.

కైక— శ్రీరామునిపట్లాభిషేకము నాకేల క్షేమదాయకముగాదు?

మంథ— అదియును దెలుపవలయునా? ఇంతదనక నీపతిచేత రాజ్య ముండుటం బట్టి నీవాట లాడుచుంటివి. కౌసల్యయు తనయంత రంగమునం దెట్లున్నను నీపతి ని న్నెక్కుడుగా వలచు నని గుర్రెఱిగి నీపై గపటప్రేమ జూపుచున్నది. లేకున్న సవతికి ప్రేమయా? తేపు రాముని రాజు గానిమ్ము చూతువుగాని.

కైక— మాతృభక్తి వరాయణుడౌ శ్రీరాముడు రాజైనను నన్ను గౌరవించునేగాని తదన్యముగాఁ జరింపడు.

మంథ—సావము! పినతల్లివిగదా యని తన తల్లిని వినజ్జించుకొనును
గాఁబోలు! నీ మాట కేమిగాని నోరువాయిలేని భరతునిఁ
బాడునేయకుము.

కైక—శ్రీరామభరతుల సోదరవాత్సల్యము నీ వెఱుఁగనిదా! శ్రీరా
ముని తదనంతరమే భరతుఁడు రా జౌను. నేఁ డేటి కీ తొందర?

మంథ—ఈమెట్టవేదాంతముల కేమిలే! శ్రీరాముని యనంతరము
శ్రీరామునితనయులు రాజ్యార్హులుగాని, నీ తనయుఁ డెట్లు
రాజగును? శ్రీరామునకు నందను లుదయింప రని నీవు జ్యోతి
షముఁ జెప్పఁగలవా?

కైక—(ఆలోచించుచు) అదియు నిజమే.

మంథ—మఱే మనుకొంటివి? కొమరునిక్షేమముగోరు తల్లియే తల్లి.
ఓమందమతురాలా! భరతుని రామరాజ్యమునకు బలిసీయ
కుము. శ్రీరాముఁడు రాజైన శ్రీరామతన్మయుఁడగు నీపతి నీకుఁ
దక్కునా? కొసల్యకుఁ జిక్కఁడా? ననతిసేవయే వాంఛింతువా?
అభిమానము లేదా? నీయుక్ష్మఁగల్గు దినుచుండుటచే నింతగఁ
బలికితిని; లేకున్న ఆపు దూడ యుండ గుంజ యటచె నన్నట్లు
నా కేల? నీయిచ్చచొప్పున మెలఁగుము. నేఁ బోయెద.

[మంథర పోఁబోవఁ కైక యాపును.]

కైక—దూర మాలోచించిన నీ వసునది నిజమే యని తోచుచున్నది.
నాపతికి నాపైఁగల మోహ మస్థిరమేమో యనికూడ శంక
కలుగుచున్నది.

మంథ—కాకున్న నీభరతుని నీ పుట్టింటికిఁ బంపి రాముని పట్టాభి
షేకముఁ దలపెట్టునా? భరతుఁ డున్న నభ్యంతరములు కలు
గునేమో యని పంపివైచి శ్రీరామునిపట్టాభిషేకముఁ జేయ
బూనెను. ఇది దుస్తంత్రము కాదా?

కైక—రాముఁడు జ్యేష్ఠుఁ డగుటచే రాజ్యార్హుఁడు గదా! మన కిపుడు
కర్తవ్య మేమి?

మంథ—అట్లడుగుము తెలిపెదను. తొల్లి దేవాసురయుద్ధములో
నీవు నీపతితేరు నడిపినపుడు నీకు వరద్వయ మీయలేదా?
నీ వా వరముల నిపుడు కోరరాదా?

కైక—మంథరా! చక్కగా స్ఫురణకుఁ దెచ్చితివి. ఇపు డేమని కోరు
మనెదవు?

మంథ—అంతమాత్రీ) మూహింపఁజాలవా? రాముఁడు జటావల్క్లల
భారీయై పదునాల్గేం డ్లరణ్యవాసము నలుపవలయు ననియు,
శ్రీరామునకు నియమింపఁబడిన పట్టాభిషేకము భరతునకుఁ
జేయవలె ననియుఁ గోరుము.

కైక—వసవాసానంతరము మనకు మరల నిట్టి దుస్థితియే కలుగును
గదా!

మంథ—ఓ వెట్టితల్లీ! భయదసింహ వ్యాఘ్ర భల్లూక రాక్షస వర్గం
బులనుండి బ్రదికి బయటఁ బడినపుడు గదా! అది యసంభ
వము.

కైక—ఎంతటియాలోచనాపరురాలవే! నీ ఋణ మెట్లు దీర్చు
కొందునే!

మంథ—దాని కేమిగాని, విగతాలంకృత్యవై శిరోజములు వ్రేలాడవైచి
చీకటింటిలో పరుండుము. నీ పతి నీ కడ కేతెంచినపు డలుకఁ
బూనుము. నీ వరద్వయముఁ దీర్తు నని ముందుగా బాసఁజేయ
నిదే యలుక మానకుము. ఈ వరద్వయముఁ గోరుము.

కైక—మంథరా! నా పతి యాశీతప్పనేమో కదా?

మంథ—దేవీ! అ ట్లెన్నఁటికిని జరుగదు. నీ పతి భవస్మృహపాశ
బద్ధుం డగుటవలనను, సత్యసంధుం డగుటవలనను నీ వర
ములఁ జెల్లించియే తీరును. పితృజ్ఞాపాలకుం డగు శ్రీరాముఁ
డందుల కడుగుదాటఁడు. ఇదియే దీని పరమరహస్యము.

కైక—మంథరా! నా సందియము తీరినది. నీ విఁకఁ బొమ్ము.

డనచ్చును. ఇట్టి యానందసమయములలో నారీరత్నములే కదా యలంకారచాత్రాలు. (ముందునకు నడిచి ఆకస్మికముగా ఆగి) ఆ- ఏమి? ఈకటికనేలపై. శయనించిన దెవరు? (సమీపించి) అయ్యో, నారీమణీ! నారీమణీ! ఏమిది? ఈదుస్తు లేమి? శిరోజములు వేలొడ్డవై చితి వేల? అస్వస్థురాలవై యుంటివా? (కైక పెడమో మిడును) కైకా! అలుకయా!

మార్కోస్ రాగము - చాపుతాళము.

ప॥ అయ్యో, రమణి కళ్యాణీ ఏమాయెనే - చెలీ! యేమా

యెనే ఏమాయెనే చెలీ? భామామణీ.

పలుక వేలా! - అలుకేల బాలా!

వలపులరాణి వీవేకదా - నా - ప్రిణం బీ వే కదా

నాబహిఃప్రిణమా పల్కాడవా నాతో పల్కాడవా

॥అయ్యో॥

కైక—నాథా! ఇది కౌసల్యాంతఃపురము కాదే? నాతో మీ కేమిపని!

దశ—సుకుమారవల్లీ! ప్రణయకోపమా? తెల్లవారినంతనే శ్రీరామునిపట్టాభిషేకము సుమా! నీయం దమిత్రవాత్సల్యముఁ జూపు శ్రీరాముని నీచేతులతో నలంకరించుపని నీకు లేదా!

ఉ॥ పూవులదండ గుచ్చి వరపుత్తుని రామునికంఠసీమనున్
నీవె ధరింపఁజేసి కడునేర్పుగ దిద్ది “కుమారరత్నమా!
నీ విఁక రాజు వాడువాఁడొ నెమ్మది నన్ను దలంతువా?”యటం
చీ విఁక ముద్దుముచ్చటల నింపుగఁ జేలవె! లెమ్ము కోమలీ.

కైక—రాజా! పరాభవాగ్నితప్తమా నామే నంటకుము దూరమున నున్న నా కదియే పదివేలు.

దశ—ఏమేమీ! పరాభవమా? ప్రియసఖ! నీకా? ఎట్టితుచ్చుం డట్టి పనికిఁ బూనుకొనియె. సింహముతోఁ జెలగాటలా? ఎవఁడా దుర్బుద్ధి? యెవఁడా యదృష్టహీనుఁడు?

కైక—రాజా! గడ్డిపోచకుఁ గొఱఁగాని నాకై మీ రింతబాధవడ నేల? మీ యానందముననే మీ రుండుండు.

దశ—నా ప్రియమే గదా నీ వర్ధాంగీ! ఎల్లప్పుడును నీ దాసుడనే కదా. నీ కానందమే లేనిచో నా కానంద మెట్లు?

కైక—పురుషుల కిట్టి మృషాభాషణములు సహజములే కదా?

దశ—హా ప్రియసీ! నన్ను శంకింతువా? నా శపథ మిదే వినుము.

ఉ॥ ఏ సుకుమారువాక్సరళి యెంతయు ముద్దుల మాటగట్టునో
యే సుమబాణునిన్నిమిటి యింపుగ ముంగురులొత్తుచుందునో
యే సుతరత్నలాలసరవీందుఁ డగు న్మనముద్దుకుఱ్ఱఁ డా
భాసుర రామచంద్రపయి భామిని నే శపథంబుఁ జేయుదున్.

ఈ వంగకోసలమగధాదినమస్తధారుణీతలంబున నీవెద్ది కోరినను నీ ముద్దు చెల్లించెద. శ్రీరామునిపై నాన. దేవీ! కోరి కొనుము.

కైక—(నగము లేచి) నాథా! నిజమా? నిజమా?

దశ—శపథముఁ జేసితిని గదా.

కైక—అట్లయిన మున్ను దేవాసురయుద్ధములో మీరు నా కిడిన వరద్వయము మీ స్ఫురణయం దున్నదా?

దశ—సఖీ! యేల లేదు? నిన్ను మఱువఁగలనా?

కైక—ఆ వరముల నిప్పు డీయవలయును సుమా.

దశ—(తనలో) ఇట్టి యానందసమయమునం దెట్టి కోర్కెలు గోరునో కదా.

కైక—(భుజముపైఁ జేయి వైచి) నాథా! శంకించుచుంటిరా?

దశ—ప్రియా! లేదు. ఆ వరము లెట్టివియో యని-

కైక—ఎట్టి వైనను దీర్తు ననియేకదా బాసఁ జేసితిరి.

దశ—అవును, బాసఁజేసితిని.

కైక — కోరుకొనవచ్చునా? విఫలముఁజేసి చిన్నఁబుచ్చరు గదా.

దశ — ఇంత గుచ్చి గుచ్చి యడుగ నేల? ఆడితప్ప నని యెఱుఁగవా (తనలో) దైవమా! శుభవాక్కులఁ బలికింపుము.

కైక — వల్లభా యిదే కోరుచుంటిని.

దశ — ఆందోళన మేల? ముమ్మాటికిని దీర్చెనను. శాంత మూనియే కోరుకొనవచ్చును.

కైక — ఓ పంచభూతములారా! మీ రాలకించితిరికదా నాపతి శపథము! ఓ దేవాదిదేవులారా! మీరే సాక్షులు. ఓ ఆదిమ ధ్యాంతరహితా! సత్యము గమనింపుము. నాథా! యిదే కోరుచుంటిని. మీరు చలించిన శ్రీరామునిపై నాన. నేను చలించిన భరతునిపై నాన.

దశ — (తనలో) దైవమా! కాపాడుము. (ప్ర)కాశముగా) సఖీ! అట్లే కోరికొనుము.

కైక — ప్రాణప్రియా! ఒక వరముచే శ్రీరాముఁడు నారచీరలఁ దాల్చి పదునాల్గే డ్వరణ్యవాసము సలుప నేడే పురివీడవలయును. రెండవ వరముచే ఈరాజ్యాభిషేకము భరతునకుఁ గావలయును. ఇవే నాకోర్కులు; తీర్పుము.

దశ — హా. రామా! (మూర్ఛిల్లి లేచి)

మ॥ కలయో కల్లయో నామత్రిభువయో యీకళ్యాణి దయ్యంబాకో
లలనారత్నము కైక యేడ, సుఖలీలాపూరుషు న్బాలునిం
దొలఁగంద్రోయుట దేడ, దైవమ! యిదేదోశోధనంబేమొ, మ
త్తులదీపాంకురమూర్తిమంతుడుఁగదాకోదండరాముం డయో!
ప్రేయసీ పరిహాసమా! పరిశోధనమా!

కైక — పరిహాసముకాదు, పరిశోధనము కాదు, పరమావధి.

దశ — నీ వీ వరములఁ గోర న్యాయమా!

కైక — నావరములఁ గొనుట దోసమా?

దశ—ఇంత కర్ణకఠోరములా ?

కైక—కర్ణామృతముగా వినరాదా!

దశ—ఈసమయముననా!

కైక—సమయము మించిననా?

దశ—ఓపయోముఖవిషకుంభమా!

సీ॥ భరతతుల్యుడు రామభద్రుడు డనవె మున్ను
నాల్కయా పట్టెయా నాతి! నీది
తనతల్లితోబాటు మనసార సేవించు
రాముడా పగవాడు రమణి! నీకు
ముల్లోకముల్ రాము ముద్దాడ నెంచునే
తండ్రినై నే వానిఁ దఱుమవలెనె
త్యజియింతుఁ గౌసల్యఁ ద్యజియింతును సుమిత్ర
రాజ్యంబుఁ ద్యజియింతు రాము విడువ
గీ॥ కలిక! ముఱిపెంపుచిటునవ్వు మొలకలెత్త
వెలుగు నా ముద్దురామునా విడువనలయు ?
విడువఁగాఁజాల నోబాల! విడువ విడువ
కాళ్లనై నను బడియెడఁ గావలేవె ?

కైక—సమస్తమండలాధీశుడైన రాజేంద్రున కీ బేలతనము సెల్లునా?
పరులు వినిన నవ్వరా?

దశ—నవ్విన నవ్వుదురుగాక. నీ మానసము మరలింపుమా కోమలీ!

కైక—మరలించుటకే కోరితినా?

దశ—నాపై జాలిలేదా?

చ॥ కరములు మోడ్చి మ్రొక్కెదను కాంతరొ! పాదములొత్తువాడ,
నోతరుణి! ధరాతలం బిపుడె ధారగఁజోసెడ గవ్వ నొల్ల, న
న్దరుము మరణ్యసీమలకు, దండము నీ కిడి పోవువాడ, నే
కరణిని నైనఁ జాలిఁగొని కానల కంపకు ముద్దురామునిన్.

కైక—ఓహోహో! మీయుపాయ మెఱుంగలేనని తలచిరా? శ్రీరాముఁ డయోధ్యలోనున్న భరతుఁడు రాజైనను లాభ మేమి? పౌరులు శ్రీరామవశులేగదా యనియా మీయూహ? అందుల కంగీకరించుటకు కైకయే వెట్టిబాగులవనిత యనియా మీ యాశయము? ఇదివఱకు సలిపినకుట్ర చాలక మరలకుట్రయీ?

దశ—నే నిదివఱకు సలిపిన కుట్ర యేమి?

కైక—భరతుని పొలిమేర దాటించి శ్రీరామపట్టాభిషేకముఁ జేయఁబూనుట కుట్రకాదా?

దశ—సతీమణి! నీ కీడురూపాల గల్పించిన మూఢు లెవ్వరో కదా!

నీ॥ “రామా” యనఁగనే కరముల జోడించి “ఓ

తండ్రి” యనుచుఁబల్కి తనరువాఁడు

కనుసన్నఁ గనినంత గజ్జెలందెలు మోగ

పరుగునఁ బదముల వ్రాలువాఁడు

లేవనెత్తకమున్నె లేలేతనవ్వుల

“పని యేమి” యని ప్రీతిఁ బలుకువాఁడు

ఇద మిత మనినంత నేపారు భక్తితోఁ

గార్వార్థియై పోయి కడఁగువాఁడు

గీ॥ కనుమఱుంగైనఁ గనులకుఁ గట్టినటులే

లీలగాఁ దోవఁజేయుచుఁ గొలువాఁడు

శ్రీమహావిష్ణువే యనఁ జెలఁగువాఁడు

రామచంద్రుఁ డడవి కేగ బ్రతుకు తెట్లా !

కైక—భరతుఁడు మాత్ర మట్టిప్రియుఁడు గాదా ! మున్ను శిబిమొదలగు ధర్మపోషకు లిట్లే దుఃఖించిరా? ఈబేలతన మీవ్యామోహ మబలలమగు మాకుఁ జెల్లునుగాని మీకా? అబలనయ్య నేనేచనించుటలేదేమీరంతకన్న హీనస్థితిఁగాంచుటచోద్యమే.

దశ—ఓ పాపీ! నీ మనస్సు కరుఁగదా?

కైక—మీకల్లబొల్లి యేడ్పులకే నా మనస్సు కరుగునా? రాజ్యరమను శ్రీరామచంద్రునకుఁ గట్టబెట్టి కొసల్యమందిరమున శ్రీరాము

నితోఁ గులుకనెంచితిరి కాఁబోలు! “సోదరా సోదరా”
యని రాముని వెన్నెంటఁ దిరుగు భరతునివలెనే “అక్కా,
అక్కా”యని కౌసల్యవెన్నెంట నన్నఁ దిప్పినెంచితిరా? అట్లే
న్నటికిని జరుగఁజాలదు.

దశ—నీవు చలింపవా దోహీ!

కైక—మీరు శ్రీరామునిపై శపథముఁగావించితి రని మఱచితిరా?
నేను భరతునిపై శపథముఁగావించు తెఱుంగరా? మీరు చలిం
చినను నేను చలింపను సుఁడీ.

దశ— ఓ పాపీ ! రక్కసీ ! కూళా ! పితృమాతృభక్తిపరాయ
ణాగ్రేసరుండును, జగత్కళ్యాణావతారసుందరవిగ్రహాలంకార
మూర్తిమంతుండును, వీరరసస్యందితావక్రపరాక్రమక్రమవిక్ర
మార్హుండును నౌ నాముద్దులరామునితో, నడవికేగుము
రామా యనినంత, మదాజ్ఞానిగళబద్ధుడై పోశడకళాపరిపూర్ణ
పూర్ణిమాచంద్రవదనంబునఁ గళంకమైనఁ గాంచక, క్రూరజంతు
సంతానసంయుతభీకరారణ్యంబుల కడలక, కందమూలరంబుల
కేవగింపక, గడువునైనఁ గోరక, పాదచారియై యుగ్రాటపుల
కేగుచో, శ్రీరాముని నే నీపాడుకన్నులఁ గాంచినంతనే, శతశత
ఘ్నికావిఘ్నతగర్భదుర్భేద్యార్భటిం బోలె గుండెలు వీలి
నేను మరణింపఁ గౌసల్యాసుమిత్రాత్మసతీపతివ్రతాశిరోమణులు
విగతప్రాణులై నాకళేబరంబుపై బడ, విధవా! యీధారుణీరా
జ్యసర్వస్వంబు నీనెత్తికే కట్టుకొని నీవుత్తు నభిషేకింపఁ దలం
చితివి కాఁబోలు.

సీ॥ గుడ్లగూబలుకూడి కూయుకూతలె నీకు

మంగళారవములై మారుమోగ

రుద్రభూమిని జేరి నిద్రించు నక్కలే

మంత్రీవర్గంబులై మనలికొల్ప

మార్జానమితియే మంగళారతు లీయ

ముత్తైదులకు మారు మూఁగుకొనఁగ

జడదారులుం బోవఁ జేమ గబ్బిలంబులే

తలక్కిందులై యుండి తపము నలువ

గీ॥ విభవమై లజ్జ విడనాడి వెడలి నీవు

భరతపట్టాభిషేక మ స్వరముఁ దీర్చ

సిద్ధపడువేళ, వేచి యాచిన్నికొడుకె

తన్నఁడా ని న్నెడమకాలఁ దనయుడైన?

ఓరక్కనీ! నీవు భీకరాగ్నిజ్వాలలఁ బడినను సరియే, మహా
న్న తగిరిశిఖరంబులనుండి భూతలంబునఁ బడినను మేలే.
విషముఁ గ్రోలినఁ గోలుము. నీకై నారాముని విడువఁజాల.
హారామా! గుణధామా! ఘనశ్యామాభిరామా!

సుమం—(తెరిలో) రాజేంద్రా! వేకువయైనది. శ్రీరామ
పట్టాభి పట్టాభిషేకకార్యసుముహూ రము సమీపించుచు
న్నది. నిండుసభమీకొట కెదురుఁ జూచుచున్నది. దేవా!
ఏమి సెలవు?

దశ—హా! భరింపఁజాల! భరింపఁజాల. సుమంత్రా! శ్రీరాముని
వెంటనే యిటకుఁ బుత్తెంచుము.

సుమం—(తెరిలో) చిత్తము.

దశ—ప్రీయసతీ! యింకనైనను విరమింపుమా.

కైక—నాథా, వృథాయాసమేల? వరములఁ జెల్లించియే తీరవల
యును.

దశ—ఓ శాకినీ! కటికిచీకట్టికైన నంతు కలిగినది, గాని నీదాప్త్య
మున కంతులేకున్నదే. హా!

[మూర్ఛిల్లును.]

4 వ రం గ ము.

[కైక యేకాంతము.]

కైక—పాప మీనా పతి దుఃఖతప్తుడై మూర్ఛిల్లి యున్నవాఁడు
సా కేలాళో జాలి పొడముచున్నది. శ్రీరాముడైనను నిక్క

ముగా పితృమాతృభక్తిపరాయణుడే, నే నీ పరశ్శులనుండి
విరమింతునా? (ఆలోచించును)

[మంధర వెనుకనుండి ప్రవేశించును.]

మంధ—(సమీపించి) దేవీ! యే మాయలోచన? పెడతొవల బట్టు
చుంటివా?

కైక—మంధరా! ఏమియును లేదు. ఏలొక జాలికలుగుచున్నది.

మంధ—జాలియా? ఎంత యవివేకురాలవు! జాలియా? జాలి యన
నెట్లుండును?

కైక—ఏ మైనను ప్రాణేశుండు గదా!

మంధ—అబ్బ! నీకే పతి యుండెనా? లోకముతో నే రమణికిని
బతి లేడా? పతిముందు పుతుండు పనికిరాకుండెను గాబోలు.

కైక—పతియును గావలయును, పుత్రుండును గావలయును.

మంధ—ఇదియా నీయాడంబరము? తుదకు రెంటికిం జెడిన రేవడి
నగుదువు. ఇంత మోహంధురాలవు మొదటనే యేల కోర
కుండకపోతివి? ఎట్టైనను నీకు నింద తప్పదుగదా. వ్రతము
చెడినను ఫలము దక్కించుకొనుము. సిద్ధాన్నము, బోర్ల,
దోసెకొనకుము. ఏమో చెప్పవలసి చెప్పితిని. అయినను
భార్యభర్తల మోహపాశము ద్రొంపుటకు నాపుట్టేమి ముని
గినది. నీయిష్టము, నీపతియిష్టము; ముఖమున్నది, అద్దమున్నది.
మీ మీ యిష్టములు. నేజోయెద (పోబోవుచు).

కైక—(ఆపి) కాదు కాదు, మంధరా! ఊరక యంటిని. ఎంత నట్లు
నివంతుండైనను రాముండు భరతుండు కాజాలండుగదా. కన్నక
డువుగదా భరతుండు.

మంధ—అంతయు దెలిసి యథోలోకమున బడుచుంటివి. “ఓంకా
య పిచ్చికొండ” సామెతగా మన్నది నీవని.

కైక—లేదు, లేదు మంథరా! ముమ్మాటికి నావరముల గ్రహించి
యే తీరెదను. భరతునిపై బాసఁజేసితినిగదా!

మంథ—ఆ! దానిని మఱువకుము. ధైర్యమునఁ గార్యము సాధించిననే
కైకమ్మవు.

కైక—అట్లే సాధించెద. శ్రీరాముఁ డిపు డిందు వచ్చును. నీ విఁకఁ
బొమ్ము.

మంథ—ఈమాఱు మరల జాలి యనకుమా! నేఁ బోయెద.

[నిష్క్రమించును.]

5 వ ర ం గ ము .

[కైక మూర్ఖిలియున్న దశరథునిచెంత నుండును.]

[శ్రీరాముఁడు ప్రవేశము.]

కైక—(ఆతురతతో) నాయనా! శ్రీరామా! వచ్చితివా!

శ్రీరా—తల్లీ! వచ్చితిని. తండ్రి న న్నేల తిలకింపఁజోకదా. ఎఱుఁ
గక నే నేమి తప్పఁ జేసితినో కదా. తల్లీ! నీ వైనఁ దెలు
పవా?

కైక—నాయనా! ఏమియును లేదు. నీ జనకుఁడు నాకు రెండువర
ముల నిచ్చి వానిని నీకుఁ దెలుప వెఱచుచున్నాఁడు.

శ్రీరా—తండ్రి! తల్లికి వరముల నిచ్చుటయు, సుతునకుఁ దెలుప
వెఱచుటయునా? తల్లీ! యిదేమి వింత! ఆ వరము లేవియో
తెలుపవా?

కైక—నాయనా! ఆ వరములఁ బాలింతు నని ముందుగా నీవు బాసఁ
జేయుదు వేని తెలిపెదను. నీవు పితృభక్తిపరాయణుఁడ
వనియు, ధర్మమూర్తి వనియు లోక మెఱుఁగును, నేనును
నెఱుఁగుదును. అయినను బాసఁజేయుము.

శ్రీరా—తల్లీ! తలిదండ్రుల యాజ్ఞయే యయినఁగా.

గీ॥ మలమల న్నాడు మంటల మృగ్గువాడ
ఘోరవిషమును జేపట్టి క్రోలువాడ
నరుతరోదధి నైన నే నులుకువాడ
తల్లి ! వరపాలనముమాటఁ దలఁప నేల!

కైక—అట్లయిన కుమారా! నీవు నారచీరలఁ దాల్చి పదునాల్గేం
డ్లరణ్యవాసము నలుప నేడేపురి వీడవలయును; ఇది మొదటి
వరము. భరతుఁడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడు గావలయును; ఇది రెండవ
వరము.

శ్రీరా—తల్లీ ఇంతటివే కదా వరములు.

నీ॥ కన్నారఁ బెంచిన కన్నతండ్రిని మీఱఁ
గలనైన మది నైనఁ దలఁప నమ్మ
తమ్ముడే భరతుఁడు భరణినే యన నేల
ప్రాణమే యర్పింతుఁ బడయు మమ్మ
మునినైన లోతేమి మొదటిభిక్షును నీవె
యొడి బట్టినా నిదె విడువు మమ్మ
జనకుడే యన నేల జననివే నీవైన
నొదిగిపోయెడఁ దలనూపు మమ్మ

గీ॥ జటల, నారచీరలఁ దాల్చి జనకునాజ్ఞ
నడవి కేగంగ దుఃఖంపనమ్మ కాని
వనట నొందుదు నాతండ్రి పలుకడంచు
భరతుఁ బిలువంగ భటులను బంపు మమ్మ.

కైక—రామా! భరతునితో నీ కేమిపని? నీవు దండకాటవికిఁ బొమ్ము.
రఘుకులము కళంకముఁగావింపఁ దలఁపవేని, సుగుణశీలుఁడ
వగుదువేని, నిక్కముగాఁ బితృభక్తిపరుండవేని, శీఘ్రముగా
వరపాలనము నేయుము.

శ్రీరా—మాతా !

గీ॥ జనని నూరార్చి, యోదార్చి జనకపుత్రీ
సాగివత్తు విలంబము నైపుమమ్మ

తండ్రినేవయే తనయునిధర్మ మనుచు
భరతుతో నాడునాక్కుగాఁ బలుకుమమ్మ.

కైక—అవన్నియు నేను దిద్దికొనెదను లెమ్ము; నీవు చని వైశంబ
రమ్ము. కాలయాపనఁజేయకుమా!

దశ—హా! శాంతమూర్తి! నీకు నేను శనిగ్రహమనై దాపరించి
తినిరా తండ్రి!

శ్రీరా—తండ్రి! దుఃఖంపకుము. (సమీపింపఁబోవఁ కైక యడ్డగిం
చును.)

కైక—నీతండ్రి కలువరింతలు లెమ్ము; నీ వేగుము.

శ్రీరా—తల్లీ! తండ్రితో నొకపలుకైన నాడరాదా?

కైక—పలుకనచ్చును నీవరణ్యములకుఁ బోవునపుడు. శీఘ్రముగాఁ
బోయిరమ్ము. త్వరపడుము. విశేషకాలముండిన సహింపను
సుమా!

శ్రీరా—తల్లీ! అట్లే. (జనకు నుద్దేశించి) తండ్రీ! మరల వచ్చెదను.
దుఃఖంపకుము.

కైక—శ్రీరామా! ఇంకను ఇందే యుంటివా?

శ్రీరా—తల్లీ! యిదే పోవుచుంటిని.

[నిష్క్రమించును.]

[తెరపడును.]

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రామ పాదుకలు.

తృ తి యాం క ము .

1 వ రం గ ము .

[సీతారాముల ప్రవేశము.]

శ్రీరా—జానకీ! నా జనని నెట్లెట్లో యూరడించి వచ్చితిని. ప్రేయసీ!
ఆమె కిరకఁ గుమారుఁడైనను గోడలైనను నీవేగదా. నీ వామె
నెట్లూరడింతువో.

సీత—నాథా! ఇది న్యాయమా!

గీ॥ చంద్రబింబము న్బామునే చంద్రిక లేటఁ
బుడమి యంటక యుండునే పూర్ణజలధి
విష్ణుచక్రింబు తొలఁగునే విష్ణుకరముఁ
బతిని విడనాడి నిలుచునే సతి జగాన ?

సన్నును మీ వెంటఁ గొనిపోండు.

శ్రీరా—కుసుమవల్లీ! దుర్గమకాంతారము లన నీ వేమనుకొంటివి ?

సీ॥ కాండ్లు కాండ్లు మని వ్యాఘ్రము లార్వ గర్జించి
సింహముల్ చెలరేగి చిందులాడు

బుస్సు బుస్సున ఫణుల్ పూత్కరింపంగ మ
యూరము ల్చొంగున నుట్టిపడును

భగ్గు భగ్గున వని నిగ్గుల మండుచో

నెలుగుగొడ్డులు భీతి నెగిరి మముకు

హోరు హోరు మనుచు ఘోరవాయువు లేయ

గుప్పించి సుడిగాలు లొప్పి యెగయుఁ

గీ॥ గసికలు కసుక్తున న్గుచ్చుఁ గదలినంత

బల్లెపుమొనలనే బోలు రాశ్యగములు

కాలుమోపంగ శక్యమే కానలందు?

ముగ్ధ వీ వింట నుండుమో ముద్దుబాల!

సీత—నాథా! నాముద్దు సెల్లింపుము. మిమ్ముఁ బొసినక్షణము జీవము
ల నిలుపఁజాల. లోకులు పలుగాకులు. శ్రుతిస్మృతులు పఠిని
నెన్నంటియే సతి యుండవలయు నని చాటుట లేదా? మీరు
లేని యయోధ్య నాకేమి నిలయము? దుర్గమకాంతారము
లై న మీచెంతనున్న వైకుంఠమే గదా! నన్నుఁ గొనిపోకున్న
మరణమే శరణ్యము.

శ్రీరా—జానకీ! అట్లయిన నీసిరుల దానధర్మములఁజేసి పృయాణము
నకు సంసిద్ధురాలవై యుండుము. లక్ష్మణుఁడు ఏమిచేయునో
తోడ్కొని వచ్చెదను. తండ్రిగారిని దర్శించి వనములకుఁ
బోవుదము.

సీత—మహాప్రసాదము.

నాటకురంజి రాగము—రూపకము.

ప॥ హాయిగలిగె నిక ప్రియా నామదికిపుడు ।

అ॥ ప॥ పాయఁజాల నిన్నునాథ - పాదపద్మములు గొలుచు
చుందునే॥ హ॥

కాంతకు జీవమైనగానీ । కాంతకు దైవమైనగానీ

కాంతుఁడే ప్రియకాంతుఁడే

సతికిఁ బతియె గతియ నామనోహరా ॥హ॥

[సీతారాములు చెరియొక శైవునకు నిష్క్రమింతురు.]

2 వ రంగము.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశము)

మోహనరాగము—చాపుతాళము.

లక్ష్మణ—ప॥ క తారధారన్ శత్రురాలి నే - కంఠలుంతనము గావింతున్

అ॥ప॥ కుతారధరుం డడ్డంబై నన్ - జరము జీల్తున్ పేగుల్
దాల్తున్॥కతా॥

చ॥ రాజగునా - భరతుఁడు రాజగునా - రాముఁడు ముని
యగునా

విధాత విధి యగునా - విధి కేను వెఱచెదనా
ఆసింహాసనమున మారఘరాముని భీముని నే నుంతున్
కైక యెవతె భరతుఁ డెవఁడు. ॥కతా॥

శ్రీ జానకీరమణుఁ డడవుల కేగవలయునా? కైకా! పిశా
చీ నీపుత్రుఁడు రాజ్య మేలునా? ఏల? ప్రథమపుత్రుఁడౌ
శ్రీరామచంద్రమూర్తి రాజ్యార్హుఁడుగాని, వరములఁ గోరు
టకుఁ గైకకును, దానముచేయుటకుఁ దండికిని, స్వీకరించుట
కు భరతునకును నెట్టి హక్కు గలదు? సత్యవాక్పరిపాలన
మఱు. పంచభూతములసాక్షిగా తన యంతరాత్మసాక్షిగా
“సుకుమారా! శ్రీరామా! తేపే నీపట్టాభిషేక మని తండ్రి
తననోటనే నుడువలేదా? వసిష్ఠాదులు లేరా? ఆదితప్పిన
సత్యవిరుద్ధము కాదా? కుట్ర! కుట్ర!! నారాముఁడు, నాప్రా
ణము, నాసర్వస్వ మని కుటిలపుత్రప్రేమఁ గురిపించి, తన
వలపులరాణిమోహపాశబద్ధుడై, భరతునికిఁ బట్టాభిషేక
ముఁ జేయనెంచి బహిరంగముగా జరుపుట కీలక్ష్మణహర్యక్ష
మునకు జంకి, వరముల మిషఁ గల్పించి నేడు తా నొకపుత్ర
వాత్సల్యసాశీల్యునివలె నటించి కటికినేలపైఁ బడి పొర్లాడ నే
ర్చిన కుటిలనికటతటిశకుం డగు తండ్రి యొకతండ్రియే?
వృద్ధజంబుకంటే కదా! అట్టివాని దొక యాజ్ఞయా? తీర్పు

కున్న పాపమా? అట్టి పాపండుఁ డొకతండ్రియైనను గురుండైనను దైవమైనను దండించినను, ఖండించినను, తగులఁబెట్టినను పాప మంటనేరదు. కళ్యాణగుణగణశోభాయమానుండ వైన రామా! మంగళలక్షణలక్షితశ్యామాభిరామా! అవక్రపరాక్రమక్రమభీషా! నావేదము, ధర్మము, దైవము, ప్రాణము నైన పరంధామా! ఈలక్ష్మణుని కంఠనాళములందు రక్తము ప్రవహించుచుండఁగ నేయయోధ్యలో నీకుఁ బట్టెడన్నమును, గుక్కెడు నీళ్ళును, జేనెఁడుభూమియుఁ గఱవయ్యెనా? నీవు! నారచీరలఁ దాల్చి “తండ్రి! సెలవా? తల్లీ! పోదునా?సఖి! దుఃఖంపకుమా!” యనుచు, తమ్ముడా! యనునపు డట్టుడికినట్లుడుకు నాహృదయ తాపము భరింపఁ గలనా? భరింపఁ జాల! భరింపఁజాల నాకన్నల నీఖడ్గమునఁ బొడుచుకొనియెడనే కాని భరింపఁజాల. కైకాపిశాచమునకై కౌసల్యా తపస్విని గర్భశోకమండనేల? కైకరక్త మిదే నాకరవాలమునకుఁ బూతలిడెడ. జనకుం డడ్డమైన ఖండించెడ. భరతుం డెదిర్చిన తుండెతుండెంబులు గావించెడ. దైవ మేతెంచిన మత్తగజము నంకుశమున మరల్చినట్లే మరల్చెడ. దైవప్రాతికూల్య విఘ్నతమైన శ్రీరామపట్టాభిషేక మిదే ఖడ్గమాతృద్వితీయుం డనై నేనే నిర్వర్తించెడ. అయోధ్యఁ బీనుఁగుపెంటల గుంట గావించెడ. యముఁడు నన్ను సజీవముగా బడబొగ్గిజ్వాలలఁ బోల్చిననుసరియే కనకసింహాసనము శ్రీరాముఁ డధిష్ఠింప వలయును. భరతునిఁ జూడఁజాల, చూడఁజాల. రామా! సుగుణధామా! నీపైఁగల భక్తియే నాకాధారము. (పోఁబోవును.)

(శ్రీరాముఁడు ఆతురతతోఁ బ్రవేశించి)

శ్రీరా—లక్ష్మణా! లక్ష్మణా! ఏమిది?

లక్ష్మ—దేవా! నన్ను దీవించి పంపుము.

శ్రీరా—ఎందులకు?

లక్ష్మ—శత్రువులను జించిచెండాడుటకు.

శ్రీరా—ఎవరి శత్రులు?

లక్ష్మ—నీ శత్రులు నా శత్రులు?

శ్రీరా—అయోధ్యలో మనకు శత్రులు గూడఁ గలరా?

లక్ష్మ—ఇంతవర కట్టి మాయలోనే యుంటిమి.

శ్రీరా—నేఁడు?

లక్ష్మ—నేఁడు తేటతెల్లము కాలేదా? నీపైఁ గుట్రఁ బన్నిన దుష్ట త్రయము శత్రులు గారా?

శ్రీరా—ఎవ రా దుష్టత్రయము?

లక్ష్మ—కైక - దశరథుఁడు - భరతుఁడు.

శ్రీరా—తల్లి - తండ్రి - తమ్ముఁడునా?

లక్ష్మ—ఇంకేటి బాంధవ్యము? నిన్ను గ్రాటవుల కంపనెంచిన పాప కార్యవలంబకులు బంధువులా?

శ్రీరా—(నవ్వి) తమ్ముఁడా! నీ వెంత వెఱ్ఱివాఁడవు! కోధమే పృథానమా?

చ॥ సతతవిషాద సంభరితసంకులలంపటరాజ్యభోగమా
యతులిత ధాశధశ్య విభవోజ్జ్వల సూనృత దివ్యభోగ సం
తతులకుఁ జాల దెన్నఁడును దమ్ముఁడ! సత్యము నిత్యధర్మమాఁ
బితరునియాజ్ఞ యాజ్ఞయగుఁ బేదను జేసిన రాజ్యమిచ్చినన్.

లక్ష్మ—సోదరా!

ఉ॥ సత్యము సత్యమో యనుచు శాంతము వీడవు వీరసింహమా!
సత్యముగాదె నిండుసభ “సర్వమహీతల మేలుమో సుతా!
నిత్యమ”టన్న తండ్రినుడి, నేఁ డది తప్పుట సత్యమానె? యీ
కృత్యమదేమి న్యాయమొకొ? గీటునఁబుచ్చిన నేమిదోషమో?

శ్రీరా—మనతండ్రి మున్నే దేవాసురయుద్ధసమయమున మన
పినతల్లికి వరద్వయముఁ బ్రసాదించి యుండలేదా? ఆ వరము
లను ముందుగాఁ దీర్పుబాధ్యత మన తండ్రిపై న లేదా?

లక్ష్మణ—అయినను రాజ్యార్హుడౌ జ్యేష్ఠుని సామ్రాజ్యచ్యుతునిగా నొనర్చి యడవికిఁ బంపుటకుఁ దండికి కెట్టిహక్కు గలదు ?

శ్రీరా—‘రామా ! రాజ్య మేలు’ మనుటకు హక్కుగల తండికి ‘రామా ! యడవుల కేగు’మనుటకు హక్కు లేదా ? రాజ్య మిచ్చిన స్వీకరించుతనయుఁడు అడవుల కేగుమనినఁ బోవ వలదా ?

లక్ష్మణ—సోదరా ! కైక తనపుత్రునకు రాజ్యముఁ గోరుకొనినను నిన్నడవులపాలుసేయ వరమగుగుట న్యాయమా ? ధర్మమా ? భరతునిసమ్మతయే లేకున్న కైక యిట్లు కోరఁగలదా ? కుట్ర ! కుట్ర !

శ్రీరా—కైక నిమిత్తమాత్రమేగదా. తమ్ముడా ! కష్టములు మాన వునకుఁగాక మౌనినకు వచ్చునా ? ఈశ్వరచిదివ్వలొనమేకదా !

సీ॥ అస్తిపంజరముపై నభిమాన మదియేల ?
సత్యమార్గమునకు స్వస్తియేల ?
ప్రాణవాయువులకై పరితపింపఁగ నేల ?
మోహవారాళిని మునుఁగ నేల ?
భాగ్యభోగములకై పొక్కులాడఁగ నేల ?
వరమునీశులనేవ వదలనేల ?
దైవచింతన బేని తర్కవాదములేల ?
మదచిత్తతన్ వృథా వదరనేల ?

గీ॥ పెంచి, పెద్దవారలజేసి, ప్రేమఁజూపి,
గంపె డాసతో నుండెడి కన్నతండి
ఋణముఁ దీర్చక పుత్రులు గొణుగ నేల ?
పుట్టగతు లెందును న్లేక పోవనేల ?

తమ్ముడా ! కావున నీకోపము మ్రింగుము. పౌరుషమున కిది సమయము కాదు.

లక్ష్మణ—సోదరా !

మ॥ ఇలలోఁ దండ్రిలు పుత్రుల న్గదిసి తా మెంతేని సంప్రీతిచేఁ
 'గలవా రూకలు? తెత్తునా ఫలములం? గాంక్షింతువా దుస్తులం'
 చలక బిడ్డచుఁ బల్కరింతురుగదా, హా తండ్రి మోహంధుడై
 పలుకున్ 'గానల కేగు రాఁస' యని; యీ పాంసుండునున్
 దండ్రియే.

శ్రీరా—తమ్ముడా!

మ॥ కుడువంజోవక తండ్రి జీవకశల న్గోల్పోయి కన్నూసి పు
 ట్టెడుదుఃఖంబున ముగ్ధి నేలఁబడి యెట్లెట్లో నజీవుండుగా
 నడువం గాల్చివి రావు నా కకట యన్యాయంబుగాఁ దండ్రిని
 య్యెడ దూషించి కఠోరముల్ పలుక నోకెట్లాడెనో శమ్ముడా!

ఇట్టికఠోరవాక్కులఁబలికినందులకుఁ బశ్చాత్తాపమందుము.
 పితృవాక్పరిపాలనమే నాకుంగ ర్తవ్యము. స్థిరనంకల్పుడను
 సోదరు లందఱు న నివ్వడనాడినను నావిధికృత్య మిదియే. నీకు
 నాయందు లవమేని భక్తియుండెనేని మారు పలుకకుము. పలి
 కిన నాపై నాన.

లక్ష్మ—హా! సోదరా! న్నీయందలి వాత్సల్యముచే నట్లంటినిగాని భవ
 దాజ్ఞాశృంఖలాబద్ధుండనే గదా?

శ్రీరా—లక్ష్మణా! నీవింక నాకు మారుగా నింటనుండి తండ్రికి దుః
 ఖోపశమనముఁ జేయుచుండుము.

లక్ష్మ—దేవా! నీవెంట నేతెంచుటకు నా కనుజ్ఞ నీయవా?

శ్రీరా—తమ్ముడా! నీతయు న న్ననుసరించుచున్నది. నీవునువచ్చిన
 దుఃఖతప్తులౌ మనతలిదండ్రిల కేది వెఱవు?

లక్ష్మ—హా! సోదరా! నీతారాములు లేనియయోధ్యలో నా కేమి
 పని? నే నొకక్షణ ముండఁగలనా? నన్నుఁ గొనిపోకున్న
 నా శరము ఖండించి పొమ్ము. (మెడ వంచును)

శ్రీరా—(లక్ష్మణుని శాఁగిలించి) తమ్ముడా! నీ వింటనున్న దలి
 దండ్రిలకు దుఃఖోపశమన మగునని యట్లంటిని గాని నీవు

న న్విడనాడి నిలువజాల వని నే నెఱుంగనా ? అట్లే రావ
చ్చును. నీ వేగి నీ జననియనుమతినిఁ గొని రమ్ము. తండ్రిఁ
జేరి సెలవంది పోవుదము. నేనును బ్రయాణ సన్నద్ధుండనై
యుండెద. శీఘ్రమున రమ్ము.

లక్ష్మ—మహాపాదము.

(శ్రీరాముఁడు నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ—[ఏకాంతమున.]

కటకటా, ఎట్టి శాంతస్వభావున కెట్టి యిక్కట్టులు సంభ
వించెను! ఇట్టి పూజ్యుని పాదసేవ వీడి నే నిందు నిలువఁ
గలనా? ఓ రాజ్యలక్ష్మీ! రాముని వరింపవైతివా?

సీ॥ ఉయ్యెలతోట్టెలో నూఁగిననాఁడైన
శ్రీరాముతోడ నిద్రించినాను
గోరుముద్దలగుజ్జసారంబుఁ దినువేళ
శ్రీరాము చెంతనే చేరినాను
అక్షరంబుల దిద్దు శీఘ్ర గాంచకమున్నె
రామనామమె నేర్చి పోబలినాను
శస్త్రాస్త్రవిద్యల సద్గురూత్తమునిఁగా
శ్రీరామభద్రుని కోరినాను

గీ॥ రఘుకులాన్వయరాజవిరాజమాన
ధీరసద్గుణాశ్రయదేవదేవుఁడైన
రామచంద్రునితోడిదే బ్రోతుకు నాకు;
రాజు భర్త, డేకానిమ్ము రాజ్యలక్ష్మీ!

(నిష్క్రమణము.)

కి వ ర ం గ ము .

(కైక మందిరము)

దశ—పేరియనీ శ్రీరాముఁ డేతెంచి'తండ్రి! 'సెలవా' యనకమునుపే
నీ వీవరముల వీడితి నని కర్ణామృతముగాఁ బలుకవా? పలుకవా?
వామాక్షీ!

కైక—(విసరుకొనుచు) మీ కింకను నాశాలత తెగదా?

దశ—నీహృదయ మెంత కఠోరమే!

(శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు.)

దశ—(శ్రీ)రామునిఁజూచి) హా! జగన్మోహనాకారా! ఎంత ఘోర
మెంత ఘోరము!

శా॥ రామా! రమ్మిటు రమ్మటంచుఁ గడుగారాబంబున నీరు, నా
సామిం బొమ్మిఁకపొమ్మటంచు నిపు డేచందానఁ బోఁదోలుదున్
సామిత్రీ! దయ నేల పూనితివి న న్నంప్రీతి ఖండింపుమా
వామాక్షీ! జనకాత్మజా! కరుణ శాపంబొండు నా కీయుమా.

శ్రీరా—తండ్రి! ధీరచిత్తులగు మీరే యిట్లు దుఃఖంప నబలతా
మాజనను లెంతదుఃఖంతురో యూహింపరా? మాపినతల్లి కైక
యిందే యుండెనుగదా, ఆమె భరింపఁగలదా?

లక్ష్మ—(తనలో) కైక యనినంతనే యేలోకో నాయెడలు భగ్గున
మండుచున్నది.

దశ—రామా! ఎంత యమాయకుఁడవు. ఇంకను పినతల్లియా?

లక్ష్మ—తండ్రి! అట్టికూర్రాత్మరాలివలలోఁ దగుల్కొని యెంత
చింతించిన నేమి ప్రయోజనము?

దశ—లక్ష్మణా! నిజమే పలికితివి?

కైక—నాథా! శ్రీరామలక్ష్మణులకుఁ గల చిత్తస్థైర్యము మీకు లేకుం
డెనే?

దశ—బ్రహ్మరాక్షసీ! నీ వెక్కడి పత్నివి!

(వసిష్ఠుఁడు, సిద్ధార్థుఁడు, ప్రవేశము)

దశ—గురువర్యా! వందనములు. ఈ ఘోరదృశ్యమును గాంచ నేతెంచి
తిరా? సిద్ధార్థా! ఇట్టిపాపాత్మునికొలుపుకూటము వినర్జించి
ధీమంతుల నేవించుటయే నీ కుచితము గదా.

వసి—రాజా! కాలకర్మకృతమైన ఘోరమునకు నీ వేమి చేయుఁ గలవు?

సిద్ధా—రాజా! మీరే పరితపించిన నీ బాలకుమారుల గుండెలు పగులవా?

శ్రీరా—తండ్రి! సత్యమే ధర్మము, సత్యమే దైవము, సత్యమే సర్వస్వమని నీవు నాకెంత బోధించితివి. ఆసత్యవాక్పాలనాపరీక్షయేకదా యిది. అదియును గాక,

మ॥ తరమే ధాతకు వానితాతకును హాతప్రింపఁ గర్పారముల్,
స్థిరమే యీమనరాజ్య వైభవము లాసింపంగ నోతండ్రి! కా
పురమిట్లుండునె ఖేదమెల్లపు డయో భూమిశ యూహింపుమా
సరసీజాక్షకటాక్షవీక్షణమునన్ సంతోషమున్ రాదొకో?

దశ—హా! కుమారా! నీవంటిగుణరత్నాకరుఁడు నాకు దక్కునా?

సీ॥ ఏనాఁటికానాఁడె యెట్లుంటివో తండ్రి
యని పల్కరించువా రెవరు రామ!

ఏడి నానుతుఁ డని యేడ్చెడి కౌసల్య
నెట్లూరడింతు నే నింక రామ!

ఎన్నాళ్లు జీవించు నిట్టి దుఃఖంబుతోఁ
బితృతర్పణముఁజేసి వెడలు రామ!

ఏతండ్రి తనపుత్రుని నిట్లుకానలఁదోసె
నే నొకండనుగాక యిలను రామ!

గీ॥ ఏనగంబులఁ జేరుదు నెందుబోదు ?

నెట్లు లేమూల డాగుదు నింకరామ !

ఎవరి వేడుదు? నేగతి, యేది వెఱపు ?

ఎవరు దిక్కు నీ వేగ నా కిందు రామ!

శ్రీరా—తండ్రి!

సీ॥ చెక్కిలి ముద్దాడి మక్కువతో నన్నుఁ

జెంచిన మోహంబు విడుపు మిప్పుడు

సతియైన సుతుడైన సర్వసంపదలైన
 నత్యంబుతో బోల్ప సాటియగునె
 భరతుడే రాముడై ప్రణమిల్లు భక్తితో,
 బరితపింపకు మింత బాలుఁ డతఁడు
 పరమేశ్వరునికృప వనవాసమును దీర్చి
 రాజ్య మేలుట కేను రానె మరల?

గీ॥ ఎంతలోఁ గడచుఁ బదునాల్లేండ్లు తండ్రి!
 ఎంతలో నీకుఁ గూర్చెద సంతసంబు
 నీదునాజ్ఞ నేలినఁగదా నీకు సుతుఁడ
 నీకుఁ గీర్తి కల్గినఁగదా నాకు ముక్తి.

తండ్రి! నే నెందేగుచుంటిని? తాత్కాలికారణ్యవాసము
 నకేగదా. రాజ్య మెవరి కిచ్చితిమి? మన భరతునకే గదా.
 జనకా! దుఃఖంప నేల? మా మువ్వరకును సెలవిడి పంపుఁడు.

దశ—కుమారా! నీ వంటి సచ్చీలుని నిలువ నా తరమా? సిద్ధార్థా
 గజహయస్యందనాది చతురంగబలంబుల రామున కూతగాఁ
 బంపుము.

కమాన్ రాగము - ఆదితాళము.

కైక—సాహసమా యింత సాహసమా, పరిహాసమా-

రాచరికము గనినన్ ॥సా॥

బావుట మాయది, బలములు మాయవి

పంపుట కింకిట మీ పెత్తనమా॥ సా॥

ఆశాపాశమునందు జిక్కువడి మీ రీ వేసము నేయుదురా

ఆహా! లేశం బొక లేశంబైనన్ గన హక్కు మీకు లేదు

మీ రెఱిగరా ॥సా॥

సిద్ధా—దేవేరి! భరతునకుఁ బట్టముఁ గట్టవలయు ననియే కోరితివిగాని
 రామునితో చతురంగములు బంపరాదని, కోరలేనే! నీవదాని
 మూఁడవవరముగా ముందే కోరకపోతివా? నీ వట్టి యుజ్ఞానము

న కిప్పు డేమిచేయగలవు? రథంబుల నీయకున్నమానె నై ని
కులు మీ వేతనంబులకు స్వస్తిజెప్పి స్వబుద్ధితో శ్రీరాముని
వెన్నంటి పోవనున్న నీ కాతంకపరచుట కెట్టిహక్కు గలదు?
స్వక్తిస్వాతంత్ర్యమును భంగించు చట్టము లేవియుఁ బ్రజాను
రంజకుండగు దశరథమహారాజురాజ్యంబున లేవే? నీవు భరతుని
వట్టాపిభిక్తునిఁ గావించినవిమ్మట నీ వట్టిచట్టముల నిర్మింపఁ
జేసి యిట్టి యాతంకములఁ గల్పింతువుగాని లెమ్ము. ఇపు
డట్లు చేయఁజాలవు?

లక్ష్మణ—ఓ దుర్మతీ! పినతల్లివైన నయ్యెడవుగాక. నీ వెవర విటి
యాతంకముఁ గల్పించుటకు?

నీ॥ వటపత్రశాయయై వారిజాక్షుఁడు మున్ను
దాల్చిన పూర్ణస్వాతంత్ర్యశక్తి
బ్రహ్మాండభండంబు బ్రహ్మ కల్పించుచోఁ
దాఁ గొన్న యట్టిస్వాతంత్ర్యశక్తి
ప్రాణులఁ గల్పించి ప్రాణికోటికి ధాత
స్థాపించునట్టి స్వాతంత్ర్యశక్తి
లక్ష్మరరాశియై యక్షరాక్షరమున
స్తవనీయమైన స్వాతంత్ర్యశక్తి
గీ॥ తన్వి! యట్టి యావ్యక్తిస్వాతంత్ర్యశక్తి
కెట్టి తేడైన పుస్తెను గట్టఁగలఁడె
కట్టిన నాజ్యరమకును గట్టునేమొ!
తరమె నీకుఁ దర్కింప స్వాతంత్ర్యశక్తి.

శ్రీరా—తమ్ముడా! నీ వించుకళాంతించుము. తల్లీ! యేది యె
ట్లున్నను వనవాసము నలుపఁబోవు నాకుఁ జతురంగబలము
లతో నేమిపని? నానారచీరల నా కనుగ్రహింపుము.

కైక—నాయనా! శ్రీరామా! నీజ్ఞాన మిం దెవరికిని లేదుగదా.
(లోనికిఁబోయి మరల ప్రవేశించి) ఇవే నారచీరలు; చక్కఁగా
ధరింపుము.

(నారచీరల నిప్పును. రాముఁడు స్వీకరించును.)

శ్రీరామా! యీలక్ష్మణునకును జ్ఞానోదయముఁ గావింపుము. (లక్ష్మణునిఁ జూచి) లక్ష్మణా! నీసోదరుఁడు గృహించినట్లే నీవును గృహింపుము. ఇవే నీ నారచీరలు.

(ఈయఁ బోవ లక్ష్మణుఁడు తోసివైచును.)

లక్ష్మణ—ఓపాపాత్మురాలా! నీ పెత్తన మిం దెవరిపై సాగింతువు? భరతునివంటి యనాధలపై నను, జనకునివంటి వృద్ధులపై నను, శ్రీరామునివంటి బాధదేవులపై నను సాగింపుము. పౌరుష ప్రధానుఁ డగు నీ లక్ష్మణునిపై నీయాటలు సాగవు. నా నారచీరలు నాకేకలవు. నీ నారచీరలను నీవే ధరింపుము. లేకున్న నీ కొమరుని ధరింపఁజేయుము. కాదేని వేలీలాడు వృక్షశాఖల కంటఁగట్టి నీ కంఠంబున కురిఁబోసికొనుము. నీ చేతఁగాదేని నన్నుఁ బ్రార్థింపుము. నే సాయపడెదను.

కైక—లక్ష్మణా! ఈబింకముల కేమిలే! శ్రీరామునికంటె నీ యాధిక్య మేమి? కొను మీనారచీరలను.

లక్ష్మణ—ఓ దుర్మతి. నా యాధిక్య మేమియా?

ఉ॥ పట్టితి ఖడ్గ మియ్యదియె ఫల్గునఁ దుంచెద నీశిరంబు, నిష్పట్టునఁ బిల్చెదో భరతుఁ, బ్రార్థనఁజేసెదా ప్రాణవల్లభున్;
నెట్లన నీదురక్తమున నే నభిషేకముఁజేసి దుర్మతి!
పట్టముఁగట్టువాఁడ నిదె భారతకు రామున కిప్పు డిప్పుడే.

(ఖడ్గముతోఁ బోఁబోవును)

వశ—(అడ్డగించి లక్ష్మణునిచెంత మోకరించి)

మ॥ తనయా! ధన్యుడనాదు న న్దునుమరా; ధర్మాత్మునిన్ ధీరునిన్ గుణరత్నాకరు శ్యామలాంగధరు సత్కోదండవిభ్రాట్టు నీ యివవంశోత్తము రామభద్రునిఁ గటా! యేనొక్క క్రూరుండనై ఔనదీయంగద కాన కంపటకు. నీవే దికు, దీనావనా!

శ్రీరా—

కీర్తన.

మోహనరాగము - ఆదితాళము.

తండ్రిశరము ఖండింతువో దాసోహంబని వేడెదో హా హాతండ్రి॥
 గోండించుచు బెబ్బులివలె కోర్కొన్నాడుండవగుచు
 తండ్రియనక తల్లియనక తీండ్రము నీగతినిఁ జూపి
 తండ్రియని పిలువఁగలవ తమ్ముడ నని పిలువ గలవ ॥తండ్రి॥

తమ్ముడా! యిప్పుడైనను మనతండ్రిసౌశీల్య మెఱిగితివా?
 ఖండింతునా? శరణందువా?

లక్ష్మ—(శాంతించి తండ్రికి నమస్కరించి) తండ్రి! కోర్కొన్నాడుం
 డనై యేమేమో ప్రేరితిని. నన్ను తుమింపవా, తండ్రి!

దశ—కుమారా! లక్ష్మణా! నీవే ధన్యుడవు. లెమ్ము నాయనా!

సీత—దేవీ! నానారచీరలను నాకుఁ బ్రసాదింపుము.

కైక—సీతా! నీవు రామునకుఁ దగిన వత్ని వే! ఇవే నీ నారచీరలు.

(సీత యందుకొనును.)

(సీతారామ లక్ష్మణులు నిష్క్రమింతురు.)

వసి—ఓ పాపీ! నీ దౌష్ట్యమున కంతులేదా? శ్రీరాము సరణ్య
 ములపాలు జేయువరము మాత్రమే కోరితివిగాని సీతపై నీ
 కెట్టి హక్కుగలదు? పరమశాంతస్వభావుడగు శ్రీరాముని
 సౌశీల్యము గ్రహింపలేక నీ సర్వనాశనము నీ వెఱుంగలేక
 నీ విం దొక తోక చుక్కవై యుంటివి. ఈ యయోధ్యలోని
 మానవ పశుపక్ష్యాది సమస్త జీవరాసులును శ్రీ రాముని
 వెన్నంటియే పోవును. నీ వీ పాపభూమి నేలుకొనుము. భర
 తుడు నీ పుత్రుడనియే తలంచితివి కాని శ్రీరామభక్త
 కేసరుడని గ్రహింపఁగల జ్ఞానము నీకు లేదయ్యె. నీ కొమ
 రుడు నిన్నొక విషసర్పముగా గ్రహించి ని న్విసర్జించి
 శ్రీరామచంద్ర చరణారవింద, నేవాభిలాషుడై జటావల్కల
 ధారియై తన యన్నను గొల్చునేగాని నీ దుష్కర్మ నామో

దింపఁడు సుమా. అపుడు నీవు విషము గ్రోతెదవో, యబ్బి
దూకెదవో, మఱే మొనర్తువో యెవరి కెఱుక?

కైక—గురువర్యా! మీరును శ్రీరామపక్షపాతు లేనా ?

దశ—గుహత్తమా !

మ॥ తొలిజన్మంబున నెట్టి ఘోరదురితోద్యుక్తుండనై యుంటినో
కలిగె న్నాకు సతీపిశాచ మిపు డీ కైకేయి మాసింద్ర! దు
ష్ఫలితం బీగతి నేచుచుండ నిక దుష్పాండిత్యమేగాక ని
ష్ఫలమే కాదొకొకై కయందిపుడు సత్పాండిత్యమాశించుటల్.

కైక—శ్రీరామునకు దాసోహ మ్మని రాజ్య మర్పించి భరతునకు
గాజులు దొడిగించి శుద్ధాంత కాంతాజనంబులమధ్యఁ గూర్చుం
డఁబెట్టిన నాది సత్పాండిత్య మనిపెద్దలు నిర్ధారణఁ జేయుదురు
కాఁబోలు. నాథా! భరతుఁడు రామునివంటి ధీరుఁడు గాఁడా?
సచ్చీలుఁడు గాఁడా? నాకే కుమారుఁడా? నీకుఁ గాఁడా ?

దశ—ఆ భరతుఁడే యిందున్న నీ యాటలు సాగునా ?

గీ॥ భరతుఁ డీరామభక్తితత్పరుఁడు కలికి!
యెఱిఁగి కోరితే వరముల? నెఱుంగ కేము!
తరుణి! రానిమ్ము నీ బిడ్డ తరలి యిటకు
భరతుఁ డంగీకరించినఁ బంపు మపుడు.

కైక—నాథా! అవి యేటిమాటలు? నాకును నా పుత్రునకును
గల్గొలములను గల్పింప యత్నించుచుంటిరా? నే నంత తెలివి
మాలినదాసను గానే, వేచియుండుటకు? ఎవరిలాభ మెవరు
మానుకొందురు. ఇంతకును నా వరముల ననుసరించియే కోరి
తిని గాని మంత్రాంగ మేమియుఁ జేయలేదే? ఆ వరము
లుచితముగా నీయుటలేదే? మీ పాణిములను మున్ను కాపా
డితిని. అందులకుఁ బ్రతిఫలముగా నీ స్వల్పవరముల నీయఁ
జాలరా! లేకున్న నీయ ననరాదా? నే బాధింపనే.

దశ—ఎంత చదువు చదివితినే! ఓ పాపీ! నిన్ను వేడినను బాపాణమును వేడినను నొకటియే.

[నారచీరల ధరించి సీతారామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు.]

దశ—

మాయామాళవ గౌళరాగము - అదితాళము.

ప॥ అంపపుకోతయెరా రామా - మది-కంపర మందుదురా
రామ ॥అ॥

అ॥ ప॥ తెంపులేని యీపుత్రశోకానల మది నను దహియిం
చున్ చంపిపోరాదా నాకుమారా! చావే రాదేమో
॥అ॥

శా॥ పన్నీట స్థలకంబులాడి ఘనమా వస్త్రంబుల ద్దాల్పంగా
నెన్నెన్నో సురటుల్ విలాసపుసుఖం బీయంగ సౌఖ్యోన్నతిన్
విన్నాణంబునఁ దేలు రాముఁ డిపు డీవేషంబుఁ దాల్పంగ, నా
కన్ను ల్గొంచియు చిల్లులైన పడ వీకన్దోయి నా కేటికో?

హా! విధి! నాముద్దుకుమారుని సకల సామ్రాజ్యాభి
షిక్తునిగా నొసర్ప నే నెంచియుండ సీతారామలక్ష్మణు లిట్టి
మునివేషంబులఁ దాల్చునట్లు నాచేతఁజేయించితివా? గాధి
నందనా! నీప్రియశిష్యున కీదుస్థితిఁ గల్పించినకై కాపిశాచమున
కొక ప్రత్యేకసరకము సృజింపరాదా? మున్నుత్రీశంకునకు
ప్రత్యేకస్వర్గము సృజింపలేదా? నాపైఁగరుణరాదా? ఓరక్కసీ!
కైకా! నీకడుపుమంట తీరినదా? నీకన్నలు చల్లబడినవా?
ఇంతటితోనై నను నీపట్టు విడువరాదా? గోముఖవ్యాఘ్రమా!
నీకుఁగరుణయొక్కడిది. వజ్రనిర్మితహృదయపు కదా. రామా!
నన్ను క్షమింపవా?

శ్రీరా—తండీ!

ఉ॥ చిత్తముఁ జిక్కిపై నునిచి, చింతల నన్నిటిఁబాటఁదొలి యే
యొత్తిడి లేక, శాంతులయి యుండెడి దివ్యతపఃప్రభావుతా

నుత్తమమానిపుంగవుల కొప్పెడు నయ్యవి నారచీరలే
యిత్తటి చింత యేటికి? మునీశుని జేయుట ముక్తినిచ్చుటే.

భరతుఁడే నేనని తలచి దుఃఖమును మ్రింగుము. సర్వ
మహీతలాధిపతివైన నీ కీవిచారము తగదు. ఇట్టి కష్టసము
ద్రముల నీజీవయాత్రయం దెన్నిదాటితివి? దుఃఖము మ్రింగి
మాకు సెలవిడి పంపుము. జనకా! నీ విట్లున్న మాకుఁ గాల్లా
డునా?

దశ—శ్రీరామభక్తాగ్రేసరా! లక్ష్మణా! కుమారా! నీకైనను
నాపై దయరాదా? కోధమూర్తివై న న్నేల ఖండింపవు?

లక్ష్మ—తండ్రి! తనయుల నిట్లు వేడుట తగునా?

దశ—తల్లీ! జనకపుత్రీ! నీ కీ దుస్థితిఁ గల్పించిన దుర్మార్గుఁడను.
నీవైనను నన్ను శాపదగ్ధుని జేయవా?

సీత—పితృసమానులా మీ రిట్లనఁ బాడియే. మమ్ము దీవించి
పంపుడు.

దశ—సీతారామలక్ష్మణులలో నొకరికైనను నాపై దయరాదు గదా.

శ్రీరా—తండ్రి! యెంత చింతించినను ఫల మేమియును లేదుగదా.
మీరింత దుఃఖించిన నాతల్లి గుండెలు వీలి మరణింపదా?

కైక—శ్రీరామా! ఇట్టి యేడ్పులతోనే పదునాల్గేండ్లిందే గడపి
వైచెదవా?

దశ—హా! పాపీ! వేరువురుగా!

లక్ష్మ—ఓ కూరొక్కొక్కరాలా! ఆ శ్రీరాముఁ డిందుండఁబట్టియే నీ
జీవములు నిల్చిన వని గుర్రెఱుంగవా?

శ్రీరా—తల్లీ! కన్నాతకాల మోర్పు మమ్మా. భరతునిమాత్ర
మడిగితి నని తెలుపుమమ్మా.

కైక—రామా! భరతుని నే మడుగుదువు? రాజ్య మడుగుదువా?

శ్రీరా—తండ్రి! కైకమ్మ సహింకుకున్నది. దుఃఖము మింగి దీవించి పంపుము. నా తల్లి నెట్లు కాపాడుదువోగదా. తండ్రి!

ఉ॥ తల్లికే నేకపుత్రుడను, తల్లియు శోకవిదగ్ధ ముగ్ధయుం బెల్లగు దుఃఖసంభరిత వృద్ధతపస్విని మాయ నేర్వదే యెల్లిద మోర్వలేదుగద, యెన్నడు న న్విడియుండలేదు, హా తల్లి నదెట్లు బోచెదవా తండ్రి! వనంబుల కేను బోయెనన్.

దశ—హా! కుమారా! న న్నెవరి కప్పగించితివి?

సీ॥ రారమ్మ శ్రీరామ! భ్రాంతితో వీక్షించి
కన్నులఁ గోల్పోదు కడకు రామ!

రారమ్మ సుకుమార! భ్రమఁదీరనాఁ బల్కు
బధిరుండనై పోదు తుదకు రామ!

రారమ్మ గుణధామ! నోరారఁ బిల్చితి.
నేమకానో యవల నోరింక రామ!

రారమ్మ నాతండ్రి! నేర మెంచక నేడు
నారచీరల నిచ్చినాన రామ!

గీ॥ పుత్ర! కరములు కట్టెల్లై పోకమునుపె
బుడుత! జిహ్వపైఁ దడి యూరిపోకమునుపె
తనయ! మతి చంచలత్వంబుఁ గనకమునుపె
రమ్మ కడసారి కౌగిలి నిమ్ము రామ!

(శ్రీరామునిఁ గౌగిలించి) తండ్రి! పంచభూతములును, నష్టదిక్పాలకును, త్రిమూర్తులును ని న్నెల్లప్పుడును గాపాడు చుందురుగాక! నీ సత్యసంధత్వము ని న్నెల్లపుడు కాపాడుఁ గాక! పదునాల్గేండ్లు వనవాసదీక్షం దీర్చి సతీసోదరయుతుండవై సుఖవై యయోధ్యఁ జేరి సింహాసనాధిపృథుండవై యాచంద్ర తారార్కముఁ గీర్తి గాంచెదపుగాక.

సీ॥ నీ పూతచరితంబు నిర్మలకావ్యమై
రామాయణంబుగాఁ గాగిలుఁగాక

నీ పాదపద్మము ల్ని లిచినతలములు
పుణ్యతీర్థంబులై పొసఁగుఁగాక
నీరామనామంబు నిస్తులగేయమై
తారకమంత్రమై తనరుఁగాక
నీదివ్యమూర్తియు దేదీప్యమానమై
భజనమందిరముల వఱలుఁగాక

గీ॥ రామభక్తు లీధారుణిఁ బ్రబలియుండి
రామనామామృతానందరసముఁ గోలి
రామకోటిని వ్రాయుచు రాణనలర
రత్నగర్భను మోయుత రామభజన.

గీ॥ ధరణిఁ బితృభక్తిపరుడన్న తనయుఁ డన్న
రాముఁడే రాముఁడే యను రక్తిమీఱ
నిఖిలజగముల నీ కీర్తి నిండుఁగాక
పోయి రావయ్య, సుకుమార! పోయిరమ్ము.

కుమారా! లక్ష్మణా! నీరామభక్తియే నీ కలంకారం
బగుఁగాక. శరమపతివ్రతాశీరోమణీ! శ్రీరామపత్నీ! నీ పాతి
వ్రత్యమే నిన్నుఁ గాపాడుఁగాక. మీ రెల్లరు నా నేరముల
క్షమించి వనవాసదీక్షఁ దీర్చి యయోధ్యలో సుఖులై పోవే
శించెదరు గాక. పోయిరండు. (నేలపైఁ జిరికిలఁ బడి) హా!
భరింపఁజాల భరింపఁజాల.

హిందూస్థానిముఖారిరాగము - చాపుతాళము.

దశ—ప॥ హా! నేడే తుది చూపగునేమో - హాటకగర్భం డెటులు
లిఖించెనో ॥హా॥

శ్రీరా—అనయము నావదనవీక్షణమే - యాహారంబగు నీకోతండ్రి!
వనికెబోవ నేఁ బదునాల్గేండ్లును - బ్రాణముల నీ వెటుల
భరింతువో ॥హా॥

లక్ష్మణ—రఘుకులచంద్రుండగు రామునితో - రాజ్యవిదూరుడనై
నే జనియెద

అఘములున్న ననుక్షమియింపు మనఘ - హా! యికనైనం
గైకను నమ్మకు ॥హా॥

దశ—పుత్రా! ని న్నెన్నఁడింక జాతు రాఘవా!

ఓ జానకీ! లక్ష్మణా! అరుగుచుంటిరా?

పుత్రులకై కలువరించి పుత్రకామేష్ఠి జేసి

పుత్రులన్ మిమ్ముఁ గనియు - శత్రుడనై పోతినిరా

కృత్రిమమునఁ గైకచేసె - పుత్రా! నే నెఱుంగ నేమి ॥హా॥

దశ : రామ : లక్ష్మణ—హా నేడే.....

(దశరథుఁడు మూర్ఛిలును, శ్రీసీతారామలక్ష్మణులు నిష్క్రమింతురు.)

[తెరపడును.]

ఇది తృతీయాంకము.

రామ పాదుకలు

చతురాంకము.

1 వ రంగము.

(పౌరులు శ్రీ)రామని వెంబడించుచు)

జంఘూటిరాగము - అటతాళము.

ఏమయ్యా రామయ్యా - యెల్తున్నావా వనికి
మాగతేం జెప్పావో - మాసాలిదేవర ||ఏమ||

పట్టాబిచేకమంటె - పడ్డాము బలె చరదా
పట్టిందా పెద్దదయ్యం - పాపిట్టి కైకకు ||ఏమ||

ఎంటా యెల్తున్నావా - ఏమయ్య లచుమయ్యా
కుంటోళ్లం అయిపోయాం - కూకోబడ్డాం చామి ||ఏమ||

అల్లిందీ కైకమ్మ - అంతా పీకుల్లాటా
తల్లి చిదరగాయో - పెల్లి చేతముంజో ||ఏమ||

వద్దొద్దొ చీతమ్మా - వద్దొద్దు ఎల్లాద్దు
ముద్దాపెట్టాలేమా - ముద్దుల మాతల్లి ||ఏమ||

మాగుడిసెల్ వొగ్గేత్తాం - బాగోగుల్ మాకొద్దు
బేగీ రావయ్యో - బెమ్మాండా రామయ్య ||ఏమ||

2 వ రంగము.

[సీతారాములు శయనించియుంచురు.]

(లక్ష్మణుడు ఖడ్గహస్తంజై కాపలాగాయుచుండును.)

లక్ష్మణ—

సీ॥ రాజాధిరాజుగా రంజిల్లుటకు మాఱు
 శ్రీరాముఁ డడవులఁ జేరవలసె
 బంగారుగడ్డెపై భాసిల్లుటకు మాఱు
 రాలగుట్టలపై నఁ గూలవలసె
 బట్టుతల్పములపైఁ బవళించుటకు మాఱు
 కలఁతనిదగ్గను నేలఁ గాంచవలసె
 భటవర్గముల సేవఁ బడయఁడు సరిగదా
 దండ వీవన లేక యుండవలసె

గీ॥ దుఃఖమొదవినం గన్నీరు దుడుచుటకును
 గన్నతల్లికి దూరమై యున్నవాఁడు
 అన్నియుండియు లేకుండ నున్నవాఁడు
 సత్యమూర్తియశా శ్రీరామచంద్రమూర్తి.

మ॥ కలఁ డాకై కకుఁ బుత్రుఁ డింట, మఱియాకళ్యాణి మామాతకుం
 గలఁ డొక్కండు సుతుండుచెంగటను, హా! కొసల్యకేఁడీ సుతుం
 డలదుఃఖంబును రూపుమాపఁగఁ; గటా యాసాధ్వి నేడ్పింపఁగా
 జలజాతాత్మకసంభవుండు దలఁపక జాల్ముంజె యై పోయెఁగా.

(వినుట నభినయించి) ఓకుక్కుటములారా! కూయుచుంటి
 రా! మీకును లోకువయా? సీతారాములప్రస్తుతావస్థఁ గాంచి
 వెక్కిరించుచుంటిరా? ... ఓ కటికిచీకటి! రక్కసీ! మీరేమి
 చేయఁగలరనియా యికిలించుచుంటివి? కాకున్న నింతవఱకు
 కాటుకఁబ్రామినటులు కారునలుపుగా నున్న నీ కిపుడు తెలుపు
 వర్ణమెక్కడిది? (వినుచు) ఈ నిర్జరప్రదేశమునం దేదో శబ్ద
 ముత్పన్న మగుచున్నదే? ... “ఓరోరీ భరతా! మమ్మా

యుగ్మబులు కంపినది చాలక కైక నీతో కొండములు జెప్పి పంపగా మమ్ము వధించుటకు సైన్యసమేతుడనై యేతెంచుచుంటివా? ఈ లక్ష్మణహర్యక్షము కాచుచుండ శ్రీరాముని కాల్గోటి నైన దాక నీతరమా? కండకావరమా? ఇదే వచ్చితి. చచ్చితి వనకొనుము. (ఆకస్మికముగా నాగి) ఏమీ! ఎంత భ్రమించితిని. కోళ్ళు కూయుటకును, చీకటి నలుపు తగ్గుటకును, జంతుసంతానములు కదలుటకును, తెల్లవారుటయే కదా కారణము. (తెరవై పుజించి) అయ్యో! సోదరుడు కదలుచున్నాడే నిద్రాభంగమా? ఓపాడువిధి! మా రామునకు సుకుమారశ్యామునకు బలభీమునకు బట్టాభిషేకభంగమే కాక నిద్రాభంగముగూడ కలుగఁజేయుచుంటివా!

(సీతారాములు మేల్కొంతురు.)

[సీతారాములు ప్రవేశము.]

శ్రీరా—(ప్రవేశించి) లక్ష్మణా! నీవు నిద్రింపనే లేదా?

లక్ష్మ—సోదరా! నాకెట్లు నిద్రవచ్చును. హంసతూలికాతల్పం గతకోమలశ్యామలంగాండ వగు నీ వీకటికినేలపై శయనింప నాకు నిద్రయా? ఈ పదునాల్గేండ్లును నిద్రాహారవిసర్జన క్రియాలోలుండనై కాలము గడువ ప్రతిదీక్షాబద్ధకంఠుండను గదా సోదరా!

శ్రీరా—(లక్ష్మణుఁ జేరదీసి) సోదరుడ వన నీవేకదా లక్ష్మణా!

(గుహుండు ప్రవేశించి దూరముననుండి)

గుహు—(తనలో) ఎవరా పిల్లకాయలు? యేలుపులా? దొరబిడ్డలా? చమాచారం తెల్పుకోవాల. (కొంతదూరము ముందునకు నడచి) ఆ! సీతారాములోరు కాబోలు. ఓ దొరో! అవును. అదుగో! లచ్చమయ్య చామి. అదుగో! సీతామ్మారు. అమ్మ తల్లో. (శీఘ్రముగా నడిచి శ్రీరాముని సమీపించి సాష్టాంగ పడి) చామి చాట్టాంగాలు, దేవరా! (శ్రీరాముడు లేవదీ

యును) సీరామా! రామరామా! ఈ కట్టుబట్టులేంటి? ఏనుగులతో లాట్టిపట్టలతో నిత్రేభోగాలతో మహాచ్యవరంగా నున్నోడవు నీవు ఆలి నెంట బెట్టుకొని, తమ్ముణ్ణి తోడ్కొని కాలినడక నొచ్చావే? అయ్యో, నీకేమి శిక్కిచ్చింది?

గీ॥ ఓడు నిన్నెల్లగొట్టె నిన్నోడు దిట్టె
చింగమని నిన్ను సూడక సేరె నోడు
సచ్చు పెద్దమ్మ యాడేడో? సరిగ సెప్ప
సెట్టు కంటగట్టుదు నాణ్ణి యొట్టు సామి.

శ్రీరా—మిత్రీమా! నీ వాత్సల్య మపారము. ఇది అస్మదీయపితృజ్ఞ.

గుహు—దొరా! అనేంటి.

శ్రీరా—నేను పదునాల్గేం డ్లరణ్యవాసము సలుపవలయు ననియు నాతమ్ముడో భరతుడు పట్టాభిషిక్తుడు గావలయు ననియు నా పితల్లి కైక నాతంజిని వరద్వయముఁ గోరెను. ఆవరముల నేను దీర్చ నెంచితిని.

గుహు—ఇ య్యేటివారాలు? కైకమ్మ కీ వారా లేడడానికి గుండికాయలున్నాయా?

శ్రీరా—కారణాంతరము.

గుహు—ఈ గోరపడవిలో నీవు తిరుగాడ్డం కైకమ్మ కిట్టమా?

శ్రీరా—కర్మలిఖతము.

గుహు—నిమ్మళత్తుడవు. దమ్మరాజువు. నీకే యిల్లాంటి పితల్లి దాపరిత్వే బూలోకంలో పజలకు సైతమ్మలపోటు సెప్ప తరమా?

శ్రీరా—ప్రాప్తాప్రాప్తము.

గుహు—అదేంటయ్యా పవురుచంముం దియ్యన్నీ లొక్కే నవ్వురుకో, కైకమ్మను బరతయ్యను నెడ్డేసి నిన్ను గద్దెక్కింతాను.

నీ దయ నా మీ ముండాలిగాని, నా చామిరంగా పాలాచ్చు
దొచ్చిన నీ పట్టాభిషేకం చాగించనూ? నీ కొలువునేసి తరి
త్రాను. సామీ నాకు చెలవియ్యాల.

లక్ష్మి—నే నీ మహామహుని యాజ్ఞాశృంఖలమున బంధింపఁబడ
కున్న పట్టాభిషేక మీ సరికి నే నే చేసియుండునుగాదా,
మిత్రమా!

శ్రీరా—మిత్రమా! నీవట్టికార్యముఁ దలపెట్టిన నాకు దోహదమే
కాని సంతోషము కాజాలదు. నీ వాకార్యమునండి విముఖుం
డవైతి వని పలికిననే మిత్రవాత్సల్యము. పలుకకున్న నాపై
నాన. పలుకుదువా? లేదా?

గుహు—అయ్యో! రామా! నిన్నీయేచమునఁ జూడలే కన్నానుగాని
నీమాట నాకు యేదవాక్కుకాదా?

శ్రీరా—అట్లయిన గంగోత్తరణమునకై నావ సిద్ధపఱుపుము.

గుహు—సిత్తము. ఇటు దయసెయ్యాల.

(నీతారామలక్ష్మణులఁ దోడ్కొని గుహుండు నిష్క్రమించును.)
(తెరపడును.)

(తెర యెత్తఁబడును.)

(గంగయొద్ద.) (అందఱును సమస్కరింతురు.)

శ్రీరా—ఓ గంగాభవానీ!

నీ॥ విష్ణుపాదాంబుజావిర్భూతమహిమచే

ముల్లోకముల్ భ్రాంతి ముంచినావు

బ్రాహ్మణాబ్రాహ్మణ భావవిద్యేషముల్

నీలోన దిగమింగి నిలిచినావు

కలుషహీనక్రియాకలిత వౌచ విపుల

భరతభూమినిఁ బేరుఁ బడసినావు

వైకుంఠకైలాసవైభవంబుల నెల్ల

సమకూర్పఁగా నీవె చాలినావు

గీ॥ కల్పవల్లికిఁ దుల్యవై కడఁగినావు
కామధేనువుఁ బోలంగఁ గలిగినావు
తల్లులకుఁ దల్లివెఱచు రాజులైనావు
తల్లి! భాగీరథీ! నీకు దండమమ్మ.

శ్రీరా—మిత్రమా? ఇక నావ నధిరోహింతము.

గుహు—చామీ!

గీ॥ ఎంతటోడివో, రాయి కా లెట్టఁగానె
ఆడయేసంబు దాలిసె, నయ్యో! నావ
యేమగునో కాళ్లు గడగాలె సామి! దువ్వ
దుడిసి, గంగాబవానిని గడపఁజువ!

శ్రీరా—(నవ్వుచు) అట్లే కానిమ్ము:

(గుహుఁడు కొళ్లుగడిగి, శిరస్సున జల్లుకొనును)

(అందఱు నావ నధిరోహింతురు)

(గంగయావలియొడు)

లక్ష్మ—(ప్ర)వేశించి (ఏకాంతము)

జింగలారాగము.

కాలచక్ర మాపతరమ కమలభవునికై న హా ||కాల||

కేల నాపఁజాలరెవరు - గిట్టుగిట్టునం దిరుగు ||కాల||

ఏలుగా భరతుఁ డింక - ఎనకమెసఁగ రాజ్యరమను
బాలభానుఁడైనరామ - భద్రుఁ డడవిపాలుగాఁగ ||కాల||

మధుర మధురభాషణుండు - మృదులమృదుల భాషణుండు
ప్రధితయశుండు ప్రాణసముండు - రక్షకుండు రాముఁడహా

||కాల||

[నిష్క్రమించును.]

సీత—(ప్రవేశము) (ఆయాసపడుచు చతికిలఁబడి)

ఉ॥ ఎంతకష్టమైన మది నెంతటిచింతలు గూడియున్ననుం
జెంతను బ్రాణవల్ల భుండు చెల్వగనుండిన సంతసంబగున్
గాంతుఁడెమోక్షదాయకుఁడు కాంతకుఁగాంతుఁడెదై వహానుర
వ్యంతయుఁగోర సౌఖ్యములఁ బాయఁగఁగోరనునామనోహరున్.

(సొక్కుచు, సోలుచు, నిష్క్రమించును.

(శ్రీరాముని ప్రవేశము.)

సీ॥ తాళహింతాళాది తరుషండమండితం

బంధకారాంతరబంధురంబు

తలలు విరియఁబోసి దయ్యఁబులట్టులే

మున్నుండు బెడరించు ముండ్రపొదలు

బండలపై మాంసఖండంబుల జేర్చి

ముక్కులంబొడుచు రాపులుఁగుగములు

అల సిపాయీల బారులవలె కరిసింపా

శరభశాగ్ధులముల్ బరుగులెత్తు

గీ॥ రండు రండు దాహమునకు రం డటంచుఁ

జేయి నూపుచు సంజ్ఞలఁ జేసినటులె

యెండమావులు మెఱయు నీరెండలందుఁ

గట్ట! పేయసిం దిచ్చుదు నిట్టి యడవి.

చ॥ నడువఁగఁ గాల్గురాక, జఘనంబునఁ బాణినిఁ జేర్చి, చెమ్మటల్
దుడుచుచుఁ టరకొంగున నె, తూలుచు నూర్పునిగుడ్చుచు న్లటా
పడుచును లేచుచు స్మరలఁ బాదము లొత్తుక ధీరచిత్తయై
నడుచు సతీమణి న్గనియు, నానయనంబులఁ గోలుపోవఁగా.

ఇది చతుర్థాంశము.

శ్రీరస్తు.

రామపాదుకలు.

పంచమాంకము.

1 వ రంగము.

[అయోధ్యాపురిలో శరత్కళ్యాణముల ప్రవేశము.]

భర—

కళ్యాణిరాగము - చాపుతాళము.

శ్రీరామా నీదయ నాకుఁగలద - శ్రీగుణాభిరామా ॥శ్రీ॥
పడయదు కాంతిని భాస్కరబింబము - భావము దోప దేవి
మూడెనో ॥శ్రీ॥

కోపము నాపై - కోదండధరా కోరుభక్తుఁడను నేను గాన
నీపాదాంబుజ నిర్మలాత్మఁడను - నిఖిలము నీవని నిరతము
దలఁతును ॥శ్రీ॥

ఎపుడు రాజువై యెపుడీరాజ్యము నేలుదు వీవీక నిసకులతలకా
ఎప్పు డికెప్పుడు కృపాసహిత కృపారసము సపారముగఁ
తమ్ముఁడా! జల్లు ॥శ్రీ॥

సీ॥ అంబా యనుచు నార్పు నావుదూడల విష్ణి
పాలకై విడిచెడివారె లేరు
తలక్రిందులై పోయి మెలిఁగొన్న జెండాల
సవరించువారలే యెవరు లేరు
పెంటపోగులు నిండె పురవీధు లన్నిటఁ
గనవు నూడ్చెడివారె కానరాదు

బేరసారములచే మారుమోగుచు నుండి

వరలు నంగళ్ళనే తెలువ రొకరుఁ

గీ॥ గిక్కిరిసియుండవలసిన చక్క యిదియు

నేమొ జనశూన్యమై పోయె హేతు వేమొ

తెక్క లల్లార్చు పక్షి యేయొక్కటైన

తెవ తెవన్ గొట్టుకొన దిట్టరీతి యేమొ!

తమ్ముడా! శత్రుఘ్నా! ఏ కీడుమూడెనోకదా. పరశు
రాముడు మరల దండెత్తియే వచ్చెనో, యింత యాలసించి
నందులకు శ్రీరామునకు మనపైఁ గోపమే వచ్చెనోకదా.

శత్రు—అన్నా! ఏదో కీడు మూడెననియే నాకును దోచుచున్నది.

ఉ॥ మిత్రులు శత్రులే యయిరొ, మేటిమగం డొకఁ డూరలేనిచోఁ
శత్రులు దాకఁగాఁ బరవశత్వముఁ గాంచెనొరాజ్యలక్ష్మి, యీ
ధాత్రిని రామసింహమును దాకెడి ధీరుఁ డదెవ్వఁడొనో యే
మాత్రముదోష దేమియును మార్గ మగమ్యమునుమ్మిసోడరా!

భర—తమ్ముడా! సమస్త భారమును నీళ్ళరునిపై వైచి ప్రార్థింతము.

భర : శత్రు—

జింగలారాగము - చాపుతాళము.

ఈశా పరమేశా జగదీశా

సజ్జనపోష సన్నత వేష యీశ యీశ యీశ లోకేశ॥ఈ॥

ఎప్పటి కెట్టుగ నెవ్వరి కేమో

తప్పదు తప్పదు సర్వేశా

ముప్పల కెల్లను తెప్పవునీవే

తెప్పవు నీవే పార్వతినాథా!

॥ఈ॥

భర—తమ్ముడా! నీవు మాతను దర్శించి రమ్మ. నేను నామాతకుఁ

బ్రాణమిల్లి వచ్చెద.

శత్రు—అనుజా! అట్లే పోయివచ్చెద.

(భరతశత్రుఘ్నులు నిష్క్రమింతురు)

[తెరవడును.]

2 వ రంగము.

[కైక గృహంగణము]

కైక—(ఏకాంతము) నాపతిమరణావస్థయందు నాకుమారుని పట్టాభి
షేక కార్యదీక్షయే శరణ్యమై యున్నదికదా. దూరాలోచన
గల మంథర తనభావమంత్రములచే నాకు మహోపకారమే
యొనర్చెను. లేకున్న నీసరికి నేను గౌసల్యాదాస్సినై యూడి
గముఁ జేయుచుండవలసియే యుండెడిదికదా. కౌశల్యయే
నాదాసి గావలసియున్నది. సెబాస్! మంథరా! దాస్సినైనను
బ్రహ్మధుర్యపు; మంత్రివై నదా నాయండ నుండుము. చుక్కా
నివై యీ కైకయను నావను నడుపుచుండుము. (అలోచించి)

ఇంతకును నాపుత్రరత్న మిందుల కంగీకరించునోలేదోకదా
ఏల యంగీకరింపడు? కఱకుకరవాలంబున ఖండింతునన్న
శిరం బొగ్గనివా రుందురుకాని నామౌజ్యభిషేకంబున కంగీక
రింపనివా రుందురా? (అలోచించి) భాతృవత్సలుఁడు గదా?
భరతుఁడు. మాతృభక్తిపరాయణుఁడు మాతృముగాదా.
నాముద్దులకుమారుఁడు నామాట జవదాటనే దాటఁడు.
దాటిన మరణమే శరణ్యము; నాపతి ననుసరించి పతివ్రత
నయ్యెద. అయిన దయిపోయినది. కానున్న దికదా కర్తవ్యం
శము. కానిమ్ము.

(భరతుని ప్రవేశము.)

భర—తల్లీ! యిదే నమస్కరించుచున్నాను.

కైక—కుమారా! వాంఛాఫలసిద్ధిరస్తు. తనయా! నీవులేని నిమిష
మొక యుగముగా గడపితిని సుమా!

భర—తల్లీ! పుత్రీవాత్సల్య మెందుబోవును.

కైక—నాయనా! మీమేనమామ సుఖయే?

భర—తల్లీ! జ్ఞేమముగనే యున్నాఁడు. మన మందిరమున నందఱు
సుఖలేకదా,

కైక—మరచితిని. నీతమ్ముడు శత్రుఁఁడుఁడేడి కుమారా!

భర—తనమాతను దర్శింప నేగినాఁడు. తండ్రియేఁడమ్మా?

కైక—మార్గాయాసమున నీమోము బడలినది సుకుమారా!

భర—నామాట కేమిగాని తండ్రియేఁడమ్మా!

కైక—అంతయును సావకాశముగాఁ దెలిపెదను. నీవు బడలికఁజేరి విశ్రమింపుము.

భర—ఇప్పుడు సావకాశముగాదా. తెలుపుట కంతయున్న విశ్రమింపనేల?

కైక—మంచియానందసమయములో నీతండ్రి నీకులేడుగదా స్వర్గస్థుఁడయ్యెనుగదా.

భర—ఆ! ఆ! నా తండ్రి నాకులేడా. హా దైవమా!

ఉ॥ రాముని రాజుఁజేయుదురొ రా జొకయాగముసేయనొనా రా
మామణి జానకీరమణి మంజులరీతిని బిడ్డనెత్తెనో
యేమునివర్క్కు డీపురికి నింపుగఁజేరెనో యేమొకో యటం
చీమదిఁ బొంగియుంటి నిపు డీగతి ముంచితివేల దుర్విధి!

నీ॥ తండ్రి తండ్రి నీదు తనయుఁడం బిలుతును
పలుకవా? పలుకవా? పలుకు తండ్రి
ఎన్నాళ్లు గడచెనో యేనేగి కన్నెత్తి
చూడవా? చూడవా? చూడు తండ్రి
మనసాయె గాఁగిలి మరుగేల? హస్తముల్
చాపవా? చాపవా? చాపు తండ్రి
ప్రియమార భాషింప వేడుకయ్యెను నాకు
వినవుగా? వినవుగా? వినుము తండ్రి

గీ॥ మాతులగృహంబునకు నన్ను బీరితిఁబంపి
విష్టుపాదంబులను జేర వెడలినావ?
మరలి వచ్చితి నీవును మరలి రావ?
రావ! రావ! రావ! నేనె రాన తండ్రి!

కైక—ఎంత దుఃఖించిన నేమి ఫలము ? విచారింపకుము ! నాయనా ! పోయినవారితో మనము పోగలమా.

భర—తల్లీ ! భరింపజాల ! భరింపజాల ! మరణావస్థయందు నాతండ్రి నాపై బ్రాణములుంచుకొని భరతా ! భరతా ! యని యెంత విలపించెనో కదా. నాతండ్రి తుదివాక్కు లేవి జననీ ?

కైక—నీ తండ్రి తుదివాక్కులా ? చెప్పమనియెదవా ?

భర—అవియును వినదగనా ?

కైక—సీతారామలక్ష్మణులు మగుడ నేతెంచినపుడు కనులార గాంచువారి కన్నులే కన్నులు. వారి జన్మమే ధన్యమని.

భర—ఏమి ? మా తండ్రి తుదినిముసములలో సీతారామలక్ష్మణులు చెంతలేరా ?

కైక—లేరు.

భర—హా ! తండ్రి ! భవచ్ఛరణారవింద సేవాభిలాషుల మగు మా నల్వురన్నదమ్ములలో నొక్కరికైనను నిన్ను కింద బెట్టుటకైనను భాగ్యము లేకపోయెనా ? అయ్యో తల్లీ ! సీతారామలక్ష్మణులే లేకపోయిరమ్మా ?

కైక—నీ తండ్రియే పంపెను. నే నే మెఱుంగుదును ?

భర—ఎక్కడకు ?

కైక—వనములకు .

భర—ఎందులకు ?

కైక—నివసించుటకు.

భర—నివసించుటకా ? వనములకా ? తండ్రి పంపెనా ?

కైక—అవును, నివసించుటకే. వనములకే. తండ్రియే పంపెను.

భర—నమ్మజాల, నమ్మజాల. పరిహాసమున కిది సమయమా జననీ ?

కైక—నిజమాడిన పరిహాసహూ, తనయా?

భర—ఏమీ! నిజమా? మాజనకునిమరణము నీకు మతిచాంచల్యము కలిగించెనేమో కదా.

కైక—లేదు, లేదు. స్థిరచిత్తనయియే యుంటిని.

భర—మాతండ్రి యిట్టి ఘోరకార్య మేకారణాంతరమున సలిపెనో కదా?

కైక—నిన్ను రాజుఁ జేయ నెంచి.

భర—చీ! శ్రీరామున కర్పమా రాజ్యాభిషేకము నాకా?

కైక—నీడైమాభివృద్ధినిఁ గోరువా రట్లు నీతండ్రినిఁ గోరిరి.

భర—ఎవ రాగాధమితులు?

కైక—ఇం తెవరు, నీతల్లివైన నేనే.

భర—చీ! చీ! నాతల్లివైన నిట్లు కోరుదువా? నీవు కోరినను తండ్రి యెట్లంగీకరించె?

కైక—కుమారా! మున్ను దేవాసురయుద్ధములో నీతండ్రిప్రాణములను రక్షించినందులకు నాకు రెండువరముల నిచ్చెను. ఆవరముల నే నిపుడు కోరితిని. నీవు సకలసామ్రాజ్యాభిషిక్తుఁడవై రాజ్య మేలుచుండఁ జల్లగా నాకన్నులఁ గాంచవలయు నని, యొకవరమున నీకుఁ బట్టాభిషేకమును; రెండవవరమున నందుల కభ్యంతరముగానున్న శ్రీరామునకుఁ బదునాల్గై డ్లరణ్య వాసమును గోరితిని. నీతండ్రి మనకు రెండువరముల నీయవలసి యుండుటచే మనవలలోఁ జిక్కినాఁడు, కనుక నే నీకీరాజ్యప్రాప్తి.

భర—చీ! చండాళీ!

హిందూస్థాని ముఖారి - ఆదితాళము.

ప॥ తండ్రిఁజంపినావా మాశ్రీరాముని కానల కంపితివా

అ॥ ప॥ బిడ్డాయని మాకౌసల్యాంబయు గుడ్డ నీరెంత గుక్కుచున్నదో ॥తండ్రి॥

శ్రీ రామ పాదుకలు.

చ॥ కలనై ననునేగలువరించితి నె-కావలె నాకీరాజ్యంబని గయ్యా
 శీ! నీ పుట్టేమి మున్నెనని మాపుట్టి ముంచితివి నట్టేటన్
 కులుక నెంచితివె బ్రహ్మరాక్షసీ - కుల్లిచావు మేనొల్లను
 రాజ్యము

ఇల నికే నక్కలై న నంటవిక నీక శేబరము చీ! దుర్మతి!

కై క—కాసల్యాదాసిగా నేనును, రామభటుడవుగా నీవును జీవితాంతమువఱకును కుల్లి నీరుగారుట కన్న నిది మేలుగదా? కునూరా! యేటి కీతొందర. పతివిహీననా నాకేటి కీసంపదలు. నీకైకదా కష్టించి యార్జించితిని. బాల్యవయస్కుడ వౌటచే ననుభవజ్ఞానము లేక పలికితివి. నే గోపగించుకొనను లెమ్ము. తాత్కాలికోద్రేకములలో మగ్నుడవుగాక భవిష్యత్ఫల మాశించుము. శ్రీరామునకు లక్ష్మణునిపైగల వాత్సల్యము నీపై న లేదునుమా! నీకేటి కీభ్రాతృవాత్సల్యము? రాముడు నీవంటిమానవుడే కదా! నీకేటి కాభక్తి? జననీజనకు లెల్ల కాల ముట్టిగట్టుకొని యూగులాడుచుందురా? దూర మాలోచించు కొనుము రాముడే రాజ్యాధిపతియైన భ్రాతృప్రేమ నిలుచునా? కల్ల, కల్ల. శ్రీశివవిష్ణులకే పోరాటము సంభవించెననువురాణ గాధలు వినలేదా? ఇంతకును నవమాసములు మోసి కని పెంచిన తల్లిమాటల నేల వల దని యారాముడైనను జెప్పనా? లల్లెయైన రాముడేల యరణ్యములకుఁ బోవును? తనయా! నామాటల నాలింపుము. లెమ్ము, రాజ్య మేలుకొమ్ము.

భర—ఓ బ్రహ్మరాక్షసీ! నీనాల్క వేయిచీల్కలుగాఁ దఱిగివై చెద. హా! రామా! వలదనియా నాయంత రాత్మకు బోధించుచుంటివి?

చ॥ జనకుని జంపినా వకట; జానకి, రాముని, లక్ష్మణోత్తమున్
 వనముల కంపినావుగద; పాతకి! నీ విక నన్ను జంపవే!
 దునుముదుఁగాని తున్కలుగ దుర్మతి ని న్నిట ఖడ్గధారచే
 వినయగుణాలవాల తత వేద్యుడు పూజ్యుడు రాముఁ డోర్వడే!

కైక—కుమారా! మాతృభక్తిని మించు భక్తి కలదా?

భర—ఓకాళీ! నీ విం కెక్కడి తల్లివి?

నీ॥ పతిప్రాణములఁ దీసి బంగారుగడ్డెవ్వఁ

గులుకుచుంటి వడెట్టికుమతి వీవు

కరములు ముకుళించి కరము ని న్నొల్పు శ్రీ

రాము నెట్లంపి తరణ్యములకు

నీవంటిదేకాదె నీ వెట్లు నీతకు

నారచీరలఁ గట్టి నడవినావు

రామునిఁ బోదోలి రాజ్య మేలు మనెదె

చండాళి! నీ వెట్టిజనని వింక

గీ॥ రాముఁడే తండ్రి, రాముఁడే రక్షకుండు,

రాముఁడే తల్లి, రాముఁడే ప్రాణమైన,

రామభటుఁడనై రామునే రాజుఁ జేతుఁ

గడకు శిక్ష నీ కయ్యదే కాళరాత్రి!

కైక—కుమారా! నేను తప్పే చేసితి ననుకొనుము. రావలసిననిండ

రానే వచ్చినది. నీవును నన్నుఁజిన్నఁబుచ్చిన నాకేటికీబ్రతుకు?

భర—ఓకూళా! నీవు బ్రదుకవలయు నని యేడ్చుచున్నవా రెవరు?

శా॥ కారే జ్యేష్ఠులు రాజు లీధరణిలోఁ గారేమి పుట్టింట? ని

న్నారాధించి తపంబుఁజేసితి నె యీరాజ్యంబుకై యేడ్చు చే

నారా నీదగుపుట్టి మునినదె; దుర్వాప్యపారచండాళి! నీ

యూరా? పేర? యయోధ్య నీకు చెడుగా! యూకొట్టువా రెవ్వరే?

కైక—లనాధను గదా.

భర—నాతండ్రిని నీ వొక తుచ్చురాలవై, మోసగించి, యసువు లప

హరించి, యనాధవైతి; ననుభవింపుము.

కైక—వైధవ్యమునకుఁ దోడు గర్భశోకముఁ గూడనా?

భర—పరమపతిప్రతాపిణియూ కౌసల్యామాతకు గర్భశోకముఁ

గూర్చిన నీకు గర్భశోకము కలుగ దనుకొంటివా?

కైక—ఎంత చతురతతో శ్రీరాము నరణ్యములకుఁ బంపితిని? వృథా వృథయా?

భర—ఓపాపినీ! నీచతురత యేమి? పితృజ్ఞాబద్ధకంకణబిరుదాంకితుఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి శాంతమూర్తి యాటచేఁ బంపఁగలిగితివి?

కైక—నే నార్జించినరాజ్యముఁ దృణప్రాయముగాఁ జూడఁదలంతువేని నొన్న ఖండింపుము!

భర—లక్ష్మణహర్యక్షము నావలెనే శ్రీరామాజ్ఞాబద్ధమై యుండకున్న మున్నే నీశిరంబు తాళఫలంబుభాతిఁ దెగిపడియుండెడిది.

కైక—కుమారా!

భర—ఛీ! కుమారా యనిన నీనాల్కుఁ జీల్చెద.

కైక—తల్లీ! యనవా?

భర—భర్తృఘాతినీ! పుత్రఘాతినీ! నిన్ను తల్లియని పిలిచిన కలుషంబు లంటును. ఆ భవనైకమోహనుని, నా సత్యవాక్యీలుని నా యవతారమూర్తిని, మా శ్రీరామచంద్రుని నా చేతులఁ దెచ్చి నీ కన్నులయెదుటనే—పాపినీ!—నీ కన్నులయెదుటనే ధరణీసామ్రాజ్యధౌరేయునిగా నొనర్చి నిన్నే వనవాసమున కంపెద. కాదేని ధన్యమూర్తి యగులక్ష్మణునివలెనే శ్రీరామచంద్రచరణారవింద సేవానందతన్మయుండనై వనంబులనే కాలముఁ గడపెద. ఛీ! నీ విక నాయెదుట లేమ్ము. (దిగ్గున లేచి) ఛీ! ఛీ! నీ వదనమండలము వీక్షించిన ఘోర సరకమే సన్నిపాప్తింతును.

(మంథరను దఱుముచు శత్రుఘ్నుఁడు ప్రవేశించును.)

శత్రు—

ఉ॥ దండము దండమన్న నికఁ దప్పదు ఖడ్గముఁ జేతఁబూనితిన్
కండలఁ జెండి కూళ! నడిఁ గాకుల గద్దలపాలుఁజేతు; ఛీ!

కొండెములెన్నో చెప్పి యిటు కొంపనుగూల్చితి వీవు చండి! నీ
పుండ్రు; కాను రాముడ; బలోద్భటలక్ష్మణసోదరుండనే!

మంథ—(భరతునిపదములపై బడి) భరతరాజేంద్రా! శరణు, శరణు.

భర—(శత్రుఁ ఘ్నునిఁ జేరఁదీసి) తమ్ముడా! శాంతింపుము; శాంతిం
పుము. స్త్రీహత్య మహాపాతకము.

శత్రు—సోదరా! ఇంకను బాపపుణ్యములా? మనకొంపఁ దీసిన దిదియే
కైకను బురిఁగొల్పి మనక సంకటము గల్పించినది.

భర—నామాత జ్ఞానవంతురాలైన దాసి చేయున దేమి?

శత్రు—కైకయే నాతల్లియైన నీసరికి యమపురికిఁ బంపకుందునా?

భర—తమ్ముడా! నాకును నట్టిభావమే కలదు గాని మనగురుఁడును,
ధర్మమును, వేదమును, నైన శ్రీరాముఁ డిట్టిచేతల సహింపఁడు
సుమా. శ్రీరామునికై వీరిని ఊమింపవలసియున్నది.

శత్రు—అదియు నిజమే. అందులకే నాసోదరుఁడు లక్ష్మణుఁడు వీరిని
విడిచిపోయెను.

మంథ—ఏమమ్మా! కైకమ్మా! నన్నునీసుతుల కప్పగించి వినోదముఁ
గాంచుచుంటివా? ఎట్లును మీరును మీరును నొకటియే.

కైక—నీవే కదా కారకురాలవు? ఎవరికర్మ మెవ రనుభవించుదురు?

మంథ—రాజులతోసహవాసము పాములతోఁజెలగాట లన్నట్లున్నది.

శత్రు—ఓ తుచ్చురాలా! ఇంకను బ్రేలుచుంటివా? “శ్రీరామా! శరణు,
శరణు” అనుము, లేకున్న జచ్చితి వనుకొనుము.

మంథ—అ! అ! శ్రీరామా! శరణు, శరణు.

శత్రు—(కాలితోఁ దన్ని) ఊమించితిని. పొమ్ము దుర్మతీ!

భర—తమ్ముడా! గురువసిష్ఠులను గలిసి తండ్రిగారిదహనకర్మలను
విర్వర్తించినతదుపరి శ్రీరామునిఁ గొనిరా వనముల కేగవల
యును. రమ్ము.

కత్తు—అన్నా! అట్లే.

[భరతశత్రుఘ్నులు నిష్క్రమింతురు.]

[తెరవడును.]

3 వ రంగము .

(పురవీధులయందు భరతుఁడు ప్రవేశించును.)

బేహగ్ రాగము - చాపుతాళము.

భర—ప॥ ఎపుడో! రామా! నీ దర్శనంబో తారకనామా! ॥ఎపు॥

చ॥ కృపఁగని రావా నన్నిటఁ గావా కేశవుఁడవు నీవే
మధుర మధుర సుధానంద రసాసాంద్రా!
మృదులాతిమృదుల సత్పదారవిందా!
విదితసింహపరాక్రమ భుజాసౌష్ఠవరాట్చంద్రా
సదయహృదయ యెఱుంగ నే నెఱుంగ జననిచేతల
వెదకి తుచ్చవరము లడిగి తుద కిట్టులు జేసెనుగా
నదురు బెదురు లేక మాత ॥ఎపు॥

రామా! నీ నామాక్షరద్వయ మెంత మధురసుధారస
మును జిప్పిలుచున్నది! రామా! జగదేకవీరుండవయ్యు, నిఖిల
జనశాసనుండవయ్యుఁ దుద కొక్కవనితచే వంచింపఁబడితివా?
రామా! నన్నేల విడనాడితివి? కైక గర్భవాసమునందు
జన్మించితి నని నాపైఁ గోపమా? స్వయంకృతాపరాధము
గాదుగదా? విధివిధానమేగదా? సుకుమారవనితయా మా
తల్లి జానకి నారచీరలఁ దాల్చినపుడైనను నీకుఁ గోపము
రాలేదా? శాంతమూర్తీ! ఈ రాజ్య మన్యాయముగా నా
కంఠసీమను జుట్టితివా? భ్రాతృవత్సలా! నా మెడ కురిత్రాడై
నను బోయకపోతివా? లక్ష్మణా! నీవే ధన్యుఁడవు, శ్రీరా
ముని వెన్నంటియే యుంటివి కదా! రామా! సుగుణ
స్తోమా! కళ్యాణనామా! పరంధామా! నీ వెం దుంటివి?
ఓ భానుఁడా! సహస్రకిరణా! నీవు - నీవు - నీలో - మా రాముని

దాచితివా? లేకున్న నీ కట్టితేజస్సు కలుగునా? ఓ వాయు
నేవుడా? నీ నరుగనితలమే లేదు గదా. శ్రీరాముని నీ
వెందును జూడలేదా? తెలుపరాదా? వాదా? భూదేవీ!
నీవు మా రాముని యత్తవే కదా. ఏడీ మా రాముడు?
గుణధాముఁ డేడీ? అయ్యో! యీ సమస్తదృశ్యప్రపంచమ
ధ్యంబున మాకోదండరామునిజూడఁ దెలుపువారే లేరా?
అయ్యో రామా! రామా!

ప॥ ఎపుడో రామా! నీ దర్శనం బో తారకనామా!

[వసిష్ఠుడు శత్రుఘ్నుడు ప్రవేశింతురు.]

(వసిష్ఠునిఁ జూచి పరుగిడుచు) ఓరామా! మునివేషముఁ
దాల్చితివా? నీ దర్శన మిచ్చితివా? నన్ను క్షమింపవా? నే
నేపాప మెఱుంగను, తండ్రి! నీవే తండ్రివి (నమస్కరించి) శర
ణుఁగితిని కాపాడవా?

వసి—(లేవదీసి) ఓ భరతా! మీశ్రీరాముడు నారచీరలఁ దాల్చి
సీతాలక్ష్మణులతోఁ గైకచేఁ దరుమఁబడి వనవాసమున కేగు
నపుడు బొమ్మవలెఁ గాంచుచున్న మీ గురువు ననియు వసి
ష్ఠుఁడ ననియు జెప్పకొనుటకు సిగ్గుగుచున్నది, కుమారా!

భర—(ఆశ్చర్యముతో) ఆర్యా! మీరు గురువర్యులా? శ్రీరా
ముడు కాదా? (శత్రుఘ్నునివంకఁజూచి) రామా! గురువుల
వెన్నంటియే యుంటివా? నీవు శ్యామలవర్ణుఁడవు గదా! ఇట్ల
యితివేల? దుఃఖముచేతనా?

శత్రు—సోదరా! నేను సీతమ్ముడను గదా! మనయన్న యడవుల
కేగ లేదా? మనము రామునిఁ గొనిరా వనముల కేగ నిశ్చ
యింపలేదా!

భర—తమ్ముడా! నిజమే నిజమే. నాకంతయు రామమయముగా
నుండుటచే నిట్లు భ్రమించితిని. గురువర్యా! పురవాసులం జీరి
వనమున కేగుదమా?

వసి—భరతా! అట్లే కానిమ్ము.

భర—(తెరవంకఁ జూచి) ఓ అయోధ్యాపురవాసులారా! రామభక్త
గోసరులారా!

సీ॥ భరతావనిఁ బుట్టి భారతీయులగుచుఁ

బ్రాహ్మణిఁ గాంచిన పౌరులార!

ఈశ్వర్యముగా దేశాభివృద్ధికై

జీవంబు లర్పించు దివ్యులార!

రామావతారసార మెఱిఁగి రామవి

యోగంబునం గుండు యోగ్యులార!

ఆడి తప్పక యెన్నఁ డన్యాయ మెఱుంగక

సంచరించెడి సత్యసంధులార!

గీ॥ విష్ణుభక్తులార! సుగుణవిబుధులార!

హైర్యసంపన్నులార! సద్గురులార!

లెండు! దండకాటవి కేగ లెండు! లెండు!

రండు! రామునిఁ గొనిరాఁగ! రండు! రండు!

ఓధీమంతులారా!

సీ॥ అపహరింపను రాజ్య మర్పింతు నన్నకే

సూర్యచంద్రులు సాక్షు లార్యులార!

కై కపుత్తుఁడు వీఁడు కడుపాపి యనకుఁడీ

తలవాల్చియే యుంటి ధన్యులార!

ఏజన్మమందై న నిఁకఁబుట్ట నామెకుఁ

బుట్టను పుట్ట నోపూజ్యులార!

మీరామదేవుని మీరాజుఁగా జేసి

యడవి నుండును నేనె యయ్యులార!

గీ॥ రాముఁడే రాకయున్న సద్వ్రతముఁ బూని

పురినిఁ జేరను నే నింక పూజ్యులార!

లెండు దండకాటవి కేగ లెండు! లెండు!

రండు! రామునిఁ గొనిరాఁగ రండు! రండు!

(పౌరులు పోవేళింతురు.)

పౌరు—భరతరాజేంద్రా! మేమును వచ్చుచుంటిమి, మేమును వచ్చుచుంటిమి.

భర—పౌరులారా! శ్రీరామకీర్తనముఁ గావించుచుఁ జని గుణరత్నాకరుండును, పరాక్రమోపేతుండును, దీనజనమందారుఁడును, కోదండధరుండును, శ్యామసుందరుండును నైన మన శ్రీరామునిఁ గొనివత్తము. శ్రీరామాయత్తమైన చిత్తములతో రండు.

[“ఎపుడోరామా”యను కీర్తనఁబాడుచు నిష్క్రమింతురు.]

[తెరపడును.]

[రెండుమూడు తెరలనుండి పైకీర్తనఁబాడుచుఁ బోవుదురు.]

4 వ రం గ ము.

[గుహుండు పోవేళింపును.]

గుహు—(దూరమున భరతాదులఁ గాంచి) ఇటాచ్చేది బరతయ్య పబుద్దండు కామోల్గు. ఆ! ఆమొగోడే. బుద్ధిమంతురోలు కయికమ్మ సీరాములోర్ని వనాలపాలునేత్తే మొనగాడు కొడుకు బరతయ్య మా దొరగోర్ని దుంపనాసనం సేయ టాన్ని చేనతో యెల్తున్నోడు! ఓ రన్నా నా పేణాలతో చీరాములోర్ని తాకనిత్తానా? (ఆలోచించి) ఐనా యేగిరం పాటు కూడదన్నారు పెద్దోళ్ళు. చంగతి తెల్పుకోవాల. (సమీపించి) ఎల్లు! ఎల్లు! యెక్కడికొత్తావు.

భర—(లజ్జతో తలవంచుకొనును.)

గుహు—నీ వయ్యోద్దికి రాసోడ వయ్యోవేం?

భర—హా దైవమా! యెట్టినిందల పాలైతిని!

గుహు—నీ యేసాల కేమిలే! ఎనకకు దారొట్టు.

భర—ఓ పుణ్యుడా! నేను శ్రీరామచంద్రుని వెదకుచుఁ బోవు చుంటిని.

గుహు—బుట్టమీ దెట్టటానికా? అందుకే కాబో లీ చేస.

గీ॥ ఎందుకెల్తుంటి వీ వింత మందతోడ
కొండ దేవతపై యెట్టుగొట్టి సెప్పు
సత్తెమాడక దొంగెత్తు కొత్తువేని
మీటి పడదొబ్బగల్గు నట్టేట నిన్ను.

భర—శ్రీహరీ! పాపము శమించునుగాక. శ్రీరామభక్తాగ్రేసరా! నేను ను నీవలెనే శ్రీరామభక్తాగ్రేసరుండను. మాశ్రీరామునిఁ దోడ్పానివచ్చి పట్టాభిషిక్తునిఁ గావింపవలయునను తలంపున నుం టిని. నా తల్లిదొడ్డప్రములో నాకెట్టి సంబంధములేదు.

గుహు— సత్తెమే ?

భర—ముమ్మాటికి సత్యమే!

గుహు—అల్లాగై తే దొరో! యెరక్క తప్పనేశాను. తప్పట్టక యీ యాల నాయుందారగించాల చామీ?

భర—విందు కేమిగాని పుణ్యుడా! మాశ్రీరాముఁ డెందు విశ్రమిం చెను. ఏమని తలపోసెను? తెలుపవా?

గుహు—అయ్యలూ! ఏమి సెప్పును. నీయన్నగో రిక్కడ దబ్బగడ్డి సాపమీదే వొడుకొన్నారు. తలకట్టంతా మట్టిపాలతో అం టలునేశారు. ఆరితితి సెప్పటానికి నోరెగయటం లేదు బాబూ.

భర—హా సోదరా! రామా!

సీ॥ ధారుణీసామ్రాజ్యధారేయమూర్తి! డ

ర్యాసనం బాక్కసింహాసనంబ ?

అక్షోహిణీసద్బలాధిక్యసంసేవ్య

ఘోరమృగాళులా? కొలిచె నిన్ను

సాధాంతరాశనంసద్విహారవదుండ!

చేరినా వెట్టులు చెట్టునీడ!

తతహంసతూలికాతల్ప! హా శయ్యయా

తానేల? దిం డొకతాతిబండ?

గీ॥ వివిధమంగళశుభవాద్యవిపులసమ్మ

దావహవిశేషలలితవిహారవళి

మేలుకొల్లను శ్రీరామ! మేలుకొంటె

పక్షులకలకలముల నీపాపిగొఱకు?

గుహు—అయ్యా! కంటతడెట్టిన పలం లేదు యిసారెంపకు?

భర—ఓ పంచభూతములారా! నేనే కదా యాదుస్థితికిఁ గారణము.

ఇదే నాశపథము శ్రీరామునిఁగొనివచ్చి పట్టాభిషిక్తునిఁ గావింప

లేకున్న జటావల్కులఘోరినై దర్భశయ్యపై శయనించుచు

బ్రహ్మచర్యవ్రతంబుఁ బూని యీపదునాల్గేండ్లును నయో

ధ్యలో పాదము మోపకుందునుగాక.

గుహు—అబ్బో! ఎంతలా వొట్టెట్టుకున్నావయ్యా బరతయ్యా! కానీ,

గంగాబవానిని చాటటానికి పడవఁ దీర్తా ను రండి.

భర—మిత్రీమా! అట్లేపోవుదుము.

(గుహుఁడు భరతాదులు నిష్క్రమింతురు)

ఇది పంచమాంకము.

శ్రీ రామ పాదుకలు.

షష్ఠాంకము.

1 వ రంగము.

చిత్రకూటగిరి ప్రదేశము.

(శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులు కూర్చుండి యుండురు)

శ్రీరా—జానకీ! అయోధ్యాపురిని వీడినది మొదలు ఇట్టిబ్రహ్మాండమునకుఁ దావలమైన చిత్రకూటమువంటి దివ్యతలముఁ గాంచమైతిమికదా!

సీ॥ లేమావిచిగురులు లీలగా మెనవుచుఁ

గోకిల ల్గూయుఁగా కుహకుహలను ;

గొనవేళ్ల జందెము ల్గొని చిక్కునడలించు

మునిబాలకులఁ జూడ ముచ్చటెను;

ఆకులపై వ్రాలి యలరారు ఫలములు

వటపత్రశాయి నే బళిర! పోలు ;

జలపూరములలోని కలువపూవులజాలు

ముద్దుముద్దుగఁగాంచి మురియవచ్చు ;

గీ॥ అలరు నీరెండజాడల నార్జవైవ

మెఱయు కాషాయవస్త్రంబు లరసినంత

చీనిచీనాంబరములపైఁ జింత లేదు

కైకభీషకదా! యిది కమలనయన!

సీత—నాథా! మీరనినట్లే చిత్రికూటమును వర్ణింప నలువత్తె నఁ దరముకాదు. అల్లదే యమ్మందాకినిం గాంచుడు.

(తెరలో కలకలము.)

లక్ష్మ—సోదరా! ఆ మహానినాదం బేమో కదా?

శ్రీరా—(విని) సమీపంబునంగల వృక్ష మెక్కి కారణం బరయుదము.

(లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమించును.)

సీత—ప్రాణనాథా! ధ్వని యంత కంఠకు సమీపించుచున్నదే!

శ్రీరా—ప్రేయసీ! అట్లే యున్నది. చతురంగబలముల సవ్వడివలె నున్నది. ఏ రా జెవరిపై దండెత్తుచుండెనో?

సీత—వల్లభా! ఈ నిర్జనారణ్య మొక మార్గమానా?

శ్రీరా—నాకును నదియే సందియము. లక్ష్మణుఁడు వచ్చునుగదా! అంతయును దెలియును. తొందర యేల?

లక్ష్మ—(అందోళనముతోఁ బ్రవేశించి) అగ్గిజా! అగ్గిజా! ఏదో యొక గొప్పసైన్యము వచ్చుచున్నది. ధూళి యాకస మంటు చున్నది.

శ్రీరా—(చూచి) నిజమే తమ్ముడా! ఏరాజేంద్రుఁడో చతురంగ బలములతో నేతెంచుచున్నాఁడు. రానిమ్ము. తొందర యేల?

లక్ష్మ—(బాగుగఁ బరికించుచు) దేవా! ఇటే సైన్యము వచ్చు చున్నది. పతాక మొకటి మున్నుం దెగురుచున్నది. భరతుఁ డేమో కదా! (దృష్టి నిగిడ్చి చూచి) సోదరా! సోదరా! భరతుఁడే! భరతుఁడే! అన్నా! భరతుఁడే! కోవిదారకేతన మదిగో! -ఓరీ! భరతా! ఏమీ! సీసాహసము! సోదరప్రేమ యైననులేక ఘోరవనములపాలు గావించినది చాలక మారామునిపై దాడివచ్చుచుంటివా?

శ్రీ రామ పాదుకలు.

శ్రీరామ - చాపుకాళము.

ప! చీచీ భరతా చిదిమెద శిరమున్ - చెండెద నీకండలు చీ

ఖలుడా!

నీచమతివినీపాచికబడునా-నిలువునఁ జీల్చెద నిటరారా! చీ॥

రాజ్యము మింగుట చాలకమారామచంద్రునిన్ మింగదల

తువా

పూజ్యని రాముని కాలిగోరు హః: పూజ్యనిరామునికాలి

గోరు దాకంగతరమ చీ! భ్రాతృద్రోహీ! చీ॥

శ్రీరా—(లక్ష్మణునికరముఁ బట్టుకొని)

మ! ధరణీరాజ్యమె స్వర్గమే? లలితవాత్సల్యార్ద్రసౌశీల్యుడౌ

భరతుం డంతటిపాటిసేయఁడొకొ; తద్భాగ్యంబులే కోరినన్

భరతా! రాజ్యము నిమ్ము తమ్మున కనన్ వాఁ డిచ్చెడు స్పృతితోఁ

ద్వరగాఁ జేరు మయోధ్య, నాకిటను బ్రాపై యుండు నాతండెపో!

లక్ష్మణ—సోదరా! మరణావస్థయందును సంధ్యమంత్రములా?

శ్రీరా—లక్ష్మణా! భ్రాతృను జంపువాఁ డొకభ్రాతయా? భరతుఁడు

నన్ను రాజుఁ జేయఁగాఁ గొంపోవ నేతెంచుచుండ నేమో? ఇట్టి

ప్రేమశూన్యంబులై న వచనంబులు పలుక నిన్ను సోదరుం డనవ

చ్చునా? రాజ్యభోగంబులే ప్రధానంబుగా నెంచితివేని అయో

ధ్యకే పొమ్ము, భరతుఁడే యిందుండును.

లక్ష్మణ—(ఖడ్గము నేలవిడిచి) సోదరా నన్ను! క్షమింపుము. నీపైఁగల

భక్తిచే దేహంబు మఱచి వ్రేలితిని. క్షమింపుము. నీదాసుఁ

డనే కదా.

శ్రీరా—తమ్ముడా! నిన్ను శాంతింపఁజేయుట కట్లుంటిని గాని నీవా

త్సల్యమే నెఱుంగనా?

(భరతశత్రుఘ్నులు పరవేశింతురు)

హిందూస్థానిముఖారిరాగము - చతురశ్రజాతిత్రిపుట.

ఇట్లుంటివ శ్రీరామచంద్ర! దయాసాంద్ర! రాజేంద్ర! మునివై

జటావల్కలములన్ దాల్చి నీ

॥విట్లుం॥

కఱకురాలపై ఘోరవనంబుల కాలుమోపుదు వాహ రఘు
రామా!

పరమపూతచరితా! గుణభరితా! జగన్నాథ! సార్వభౌమ!
అడవుల ఇట్లుం!

శ్రీరా—(భరతశత్రుఘ్నులఁ గాఁగిలించి విడిచి) తమ్ములారా! దుఃఖ
తప్తుతా తలిదండ్రుల వీడివచ్చితి రేల! అట్లు రావచ్చునా?

భర—హా! సోదరా!

గీ॥ సత్యవాక్పాలనాంచితచక్రవర్తి
పుత్రీవాత్సల్యసౌశీల్యపుణ్యమూర్తి
రాజ్యతంత్రసంపాలనరమ్యకీర్తి
లేడు మనతండ్రి మన కింక లేడు లేడు.

(సీతారామలక్ష్మణులు హాహాకారములు నేయుదురు)

శ్రీరా—హా తండ్రి! మమ్ములను పెద్దలను గావించితివా?

సీ॥ విడలేక విడలేక విడనాడి న న్నీవు
భూలోకమే వీడిపోయినావ
భవదాజ్ఞ బాలింప వనిఁ జొచ్చితిని గాని
ని స్తంపుకొనుటకా నిర్మలాత్మ?
పదునాల్గువర్షముల్ వనములఁ గడపి నీ
పాదముల్ గొల్చెడి ప్రాప్తిలేదే?
కైకపై విసువున కాలునిపురి కేగ
మ మ్మెల్ల నీ వెట్లు మఱచినావు?

గీ॥ ఎట్టినక్షత్రకూటమిఁ బుట్టినానొ
ఎట్టిపాపంబుల న్నూటఁగట్టినానొ
తండ్రి మరణించునపుడైన దరినిలేక
చెట్టుగుట్టల నీ రీతిఁ బట్టియుంటి.

లక్ష్మ—హా! తండ్రి! నాయనందర్భప్రలాపంబులకే గుండెలు
వీలి మరణించితివా? తనయునితప్పులు క్షమింపలేక
పోయితివా? జనకా!

శ్రీ రామ పాద కలు.

వసి—శ్రీరామా! మృత్యుముఖమునఁ బడని నరుఁడుండునా! నీ తండ్రికిని నీకును ఋణము తీరినది. ఎంత దుఃఖించిన నేమి పయోజనము. రామా! నీవును లక్ష్మణుఁడును మీ తండ్రికిఁ దిలోదకంబులను విడుపుఁడు.

శ్రీరా—గురువర్యా! మేము తండ్రిలేనివారల మైతిమికదా. తండ్రి మరణంబునకుఁ గారణభూతుండను నేనే కదా.

వసి—శ్రీరామా! నీతండ్రికిఁ గాలము తీరినది. ఇది యొకమిషయే కాని యాయువు దీరినవారినిఁ బ్రదికింపవలయు నన్నను బ్రదికింపఁగలమా? లేమ్ము. తిలోదకంబుల విడువుము.

శ్రీరా—(లేచి) తండ్రి—

సీ॥ దాహంబుఁ దీర్చఁగాఁదగు జలంబులు లేక
యీతిలోదకముల నిడుదు నీకు
కలమాన్నమిడఁ జాలు కలిమి లేకుండుట
నీవారపిండంబు నేఁడు విడుతు
కట్టుబట్టలె నాకు గతి యాటచే నేఁడు
వస్త్రదానంబుల వదలివైతు
బంధువర్గంబుల బాసట న్గనలేక
జంతుజాలంబులచెంత నిలుతు

గీ॥ మనుమలను జెంత విడిచి నీమనసుఁ దీర్చ
లేక కన్నీటిధారల క్లిష్టదశను
నీదుప్రేతాత్మశాంతికై నేఁడు నేను
కాకములకై వెదకులాడఁ గదలిపోదు.

[సీతకాక మిగిలినవారు నిష్క్రమింతురు.]

సీత—నే నత్తింట మెట్టినవేళ యెట్టిదియోకాని నామనోహరునిజీవితము దుఃఖమయమై పోయినది కదా? నన్నేల నృజించితివి విధి? ఎల్లకాలములందు జనకునివలెనే నాజ్ఞేమ మారయఁగోరు నామామగారు నాకు లేరా? అయ్యో! యెట్లు భరింపఁగలను?

అట్టిమామగారికిఁ గోడలనై యిట్టిమనోహరునకుఁ బట్టినై లక్ష
ఁగునివంటి మఱిందులఁ గలిగిన నాజన్మమే జన్మమని తలఁచి
తినిఁగాని నే నొకదుఃఖదేవతనై రఘుకులమును దుఃఖసముద్ర
మున ముంచివైతు నని యొకనాఁడైన తలంపనే? గాఢవాత్స
ల్యముగల తండ్రిలకుఁ బుత్రులనుమాత్రమిచ్చి వారిసౌభాగ్య
దశను గాంచునదృష్టము సీయకున్నఁ బ్రయోజన మేమి? దైవ
మా! నాపతినామాక్షరములనే స్మరించుచు మామగారు మర
ణించిరి కాఁబోలు. అహా! యెంతఘోర మెంతవిచారకరము.
భరింపజాల, భరింపజాల.

[తెరపడును.]

[1 వ రం గ ము.]

[తెరయెత్తగా]

[శ్రీరామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు, సీత, వసిష్ఠుఁడు అసీనులై యుందురు]

శ్రీరా—తమ్ముడా! భరతా! ధరాధినేతనైన నీ కీ విచార మేల తండ్రీ?
భర—సోసరా!

సీ॥ నల్లబండలపైన నాయన్న గూర్చుండ
బంగారుగద్దెపై వఱలఁగలనె?
నారచీరలఁ దాల్చి నాయన్న నడయాడ
రాచదుస్తుల నేను గ్రాలఁగలనె?
దిక్కులేక యడవిఁ దిరుగాడ నాయన్న
చతురంగబలముల సాకఁగలనె?
ఎండవానల కోర్చియుండంగ నాయన్న
హర్మ్యతలంబుల నండఁగలనె?

గీ॥ కలుషకర్మశపాషాణకంటకాన్వి
తభయదారణ్యదుర్భరతలములందు
సతినిఁ గేల్వట్టి నాయన్న సాగుచుండఁ
బట్టభద్రుండనై యెట్లు ప్రబలువాడ.

శ్రీరా—నాయనా ! భరతా ! నీ వట్టి చింతఁ బడయనేల ?

ఉ॥ రాజపు నీ వయోధ్యక్షిఁక; రాజను దండక కేను; తమ్ముఁడా!
రాజిలు తెల్లగొడ్డునను; రాజిలుచుండెద వృక్షశాఖలన్;
పాజులు లక్ష్మణానుజుఁడు బాసటయాదురు నీ కయోధ్యలో;
భాజనలక్ష్మణుం డతులపౌరుషపున్నిధి యుండు నాకడన్.

భర—రామా ! నీ వడవులనుండి నన్ను రాజ్య మేలు మనుట న్యాయమా ?

బిల్వ కిరాగము - చతురశ్రజాతి తీపుట.

నే నా రామా రాజగుట - నీ పాదాంబుజ నిరతాశ్రితుఁ
డను ॥ నేనా॥

రానీ పోనీ కీర్త్యపకీర్తులు రారాజుఁగా నిన్నే చేతును ॥ నేనా॥
అతి క్రూరవర కుకర్తవుఁ డైకయు - నాశాలత తెగి వెల
వెలఁ బోవఁగ

అతిమృదులముతా నీ పాదము లే - నర్చించుచుఁ గొని చనియెద
నన్నా ॥ నేనా॥

మును సత్యహరిశ్చంద్రు డేలిన-పుణ్యభూమి నిఁక నేనా యేలుట
కని ని న్నాసింహాసనమున నా - కరముల నీ పాదములను
బట్టెద ॥ నేనా॥

శ్రీరా—తమ్ముడా ! మన తండ్రి రాజ్యము నీకును, నరణ్యము
నాకును విభాగముఁజేయ, తనయులమై మన మంగీకరింప
కున్న సమంజస మగునా ?

భర—అన్నా ! ఇది మనతండ్రిచేసిన విభాగమా ? నా తల్లివిరు
ద్ధమే కదా ?

శ్రీరా—నీ తల్లి వరములఁ గోరెను; మనతండ్రి వరబద్ధుఁడయ్యెను.
శత్రు—తల్లి దుర్మతియై కోరెను; తండ్రి మోహంధుఁడై చిక్కిను.
మన మేల బందీకృతులము గావలయును ?

లక్ష్మ—(తనలో) నా తమ్ముడనిపించినాఁ డీశత్రుఘ్నుఁడు.
(ప్రకాశముగా) తమ్ముడా! వయస్సునకు బాలుఁడ వయ్య
బుద్ధికి బృహస్పతివే సుమా!

శ్రీరా—చిన్నతమ్ముడా! ఏతల్లితనకుమారునితోమాభివృద్ధిని గో
రదు? దుర్మతి యననేల? ఏపతికి తనసతీమణిపై ననురాగ ముం
డదు? మోహంధుఁ డననేల?

భర—అగ్రజా!

ఉ॥ కోరిక లేదు గోరనిదె, కోరుట కెవ్వతై తల్లి సోదరా!
యారయ దండ్రికేమిపని యట్టివరంబులఁ దీర్ప నెంచగా,
మీరుటకేమి యాజ్ఞ యిది; మించిన దేమిపు డెంచిచూచినన్
జేరు మయోధ్యకీపు, దయసేయుము, రాజ్యము, నేలు మగ్రజా!

శ్రీరా—తమ్ముడా!

ఉ॥ ఈ మనరాజ్యమే యనఁగ నేల? బహూత్తమరాజ్యసంపదో
ద్దామవిక్స్యేనంకలితదారుణభూవలయంబు సర్వమున్
ధీమతుఁ డొక్కతమ్మునకు దీటగునే? నినుఁబోలువానికిన్;
ఈ మహితోరురాజ్యరమ నేలుము తప్పదు నీకుఁ దమ్ముడా!

శత్రు—

మోహనరాగము - చాపుతాళము.

మరలుద మయోధ్య కన్నా! రామా! ||మర||

అరనిముసము పురి నిలువఁగఁ గలమా-యరయక నిను దయా
ర్ద్రహృదయా ||మర||

తండ్రి లేఁ డింకన్ దండ్రివి నీవే - యతులదయాసాంద్రా -
నరేంద్రా ||మర||

ఉ॥ మంచియొ? చెడ్డయో?యొకటె మార్గముద్రొక్కున మన్నలార! ధీ
రాంచితసార్వభౌముఁడయి హాళిని రాముఁడు రాజ్య మేలుటో,
వంచన మాని యందఱము భ్రాతృసమీపమునందు నుండుటో,
యెంచకుఁ డన్య మేదియును నేమరుపాటుననైన వేఁడెదన్.

శ్రీరా—తండ్రియాజ్ఞయే లేకున్నఁ దమ్ముల కోర్కెఁ దీర్చకుందునా? తమ్ముడా! ఎట్లెట్లో యాపదునాల్గొండ్లును గడుపుడు. తదా పరి మీచెంతనే యుందును గదా.

వసి—శ్రీరామా! నీతమ్ములు నిన్నెడబాసి యుండఁజాలరు కదా? నీ మానసము మరలించి యయోధ్యకు రారాదా?

శ్రీరా—గురువర్యా! సకలధర్మానుష్ఠానమతులగు మీ రిట్లుపలుకఁ బడియా? పితౄజ్ఞ యవలంఘనీయము గదా!

వసి—నిన్ను దోష మంటకుండ నేఁ గాపాడెద. నీ వయోధ్యకు రమ్ము; పట్టాభిషిక్తుడవు గమ్ము; ఆనందము నిమ్ము. ఇంతకును నీతండ్రి స్వబుద్ధితో నియమించినయాజ్ఞ కాదుగదా యిది? నీతండ్రి లేనే లేడు. కైకయుఁ బశ్చాత్తప్తయై వరముల విరమింప నున్నటి. ఇంకెవరికొక కీయాజ్ఞఁ బాలింతువు. నేను నీతండ్రికి గురువును, నీకును గురువును. నేను జెప్పినచొప్పునఁ జేయుము. నిన్ను పాప మంటనేరదు.

లక్ష్మ—గురువర్యా! మీ రీరీతిని పూజనకుఁడు మరణింపకమునుపే పలికిన నింత దుష్టితి కలుగకుండెడిది కదా! మీ కరుణావర్ష మీ నాఁటికిఁగదా మ్రాపైఁ గురిపించుచుంటిరి.

శ్రీరా—గురువర్యా! తండ్రికి మించు గురువు గలఁడా?

ఉ॥ ఎన్నియొ యేండ్లు బూండ్లు జన నెన్నో వ్రతంబుల సల్పి పుత్రులన్ గ్రన్ననఁ గాంచి, మోదమున రాగమెలర్చుచు నన్నవస్తుముల్ మన్నన నిచ్చుతండ్రి యొకమాటను బల్కినఁ జెల్లరాదొకో; యన్నలుఁ దమ్ములు స్థురువు లారయఁ దండ్రిని మించు తెట్టులో.

భర—శ్రీరామచంద్రా! నీవేకదా నా కిఁక దండ్రివి?

ఉ॥ కోరను రాజ్యసంపదలఁ, గోర రవంతయు నాధిపత్యముం,
గోర మహేంద్రభోగములఁ, గోరను కోరను స్వర్గమేనియుం,

గోరుదు నిన్ను రాజుగను, గోరుదు మాతను సీత రాణిగా,
గోరుదు మీ పదాంబురుహాకోరకయుగ్మను సేవ, సోదరా!

శ్రీరా—తమ్ముడా! భరతా! మరల నా యాజ్ఞను దప్పుచుంటివి
కదా.

భర—సోదరా! నా తల్లిమోసమేకాని నా తండ్రియాజ్ఞ కాదు
గదా?

శ్రీరా—తండ్రియాజ్ఞమా టటుంచుము. నేనే నిన్ను రాజుగా నియ
మించితిని. నా యాజ్ఞ బావింతువా?

భర—అన్నా! నీ పయోధ్యకురాని స్థిరసంకల్పుడవేని శత్రుఘ్ను
నకుఁ బట్టముఁగట్టి నీవె న్నెంట నుండుటకు నా కనుజ్ఞ నీయుము.

శత్రు—అన్నలారా! నేనే దోహినా యట్టిశిక్ష విధింపఁబడుటకు?

శ్రీరా—తమ్ములారా! మీ రెన్ని పలికినను మనతండ్రిజీవాత్మ సూది
గంటురాయివలె న న్నాకర్పించుచున్నది. నే నీయరణ్యవాసము
నుండి విముఖుండను గాఁజాలను. నీవు మారాడక మరలి రాజ్య
మేలుము.

భర—హా! శ్రీరామా! నీకరుణ నాపై రాదు గాదా. తల్లీ! జానకీ!
నీవై నను గరుణింపవా?

ఉ॥ తల్లివి నీవె, నీపతియె తండ్రి, కుమారులముద్దుఁడీర్పఁగాఁ
దల్లియె తండ్రి వేడుటలు ధారుణి నెందును జూతుమేకదా;
తల్లిరా! తండ్రితోఁ బలుక ధైర్యము చాలదు గాన, నాకునై
చల్లఁగఁజెప్పు మమ్మ, యిదె సాగిలి మొక్కికుదు నమ్మ జానకీ!

సీత—భరతా! నీవంటిమఱుదినిగాంచి సంతసించునా? మాపూర్వ
కర్మదుష్కృతమునుగూర్చి చింతించునా? నాయనా! నీయం
దే దోషము లేదని యెఱుఁగుదుము. అయినను మాపదునాల్గొం
డ్రరణ్యవాసము మాకు తప్పదు కదా.

భర—తమ్ముడా ! లక్ష్మణా ! నీవే ధన్యుడవు గదా. నన్నును ధన్యుని జేయవా ? మనసోదరునితో నాకై పలుకవా ?

లక్ష్మ—అన్నా ! నే నొకపాపాత్ముడను గదా.

ఉ॥ తిట్టితి నిన్ను, నీ జనని, దేహ మెఱుంగక మందబుద్ధినై,
తిట్టితి, దండి సత్యగుణధీరుని దైవసమానుని స్థూ!
యిట్టి దురంతకుండ; నిక నేమని వేడఁగలాడనయ్య మీ
యట్టి విలాసధీమతుల, సర్వత లేదుగదా సహోదరా!

భర—హా ! నీతారామలక్ష్మణులలో నొకరికైనను నాపై దయరాదు గదా? ఓ త్రిమూర్తులారా ! ధీరోదాత్తుఁడును బ్రజానురంజకుఁడును, జ్యేష్ఠభ్రాతయునైన శ్రీరామచంద్రుఁ డడవుల మృగ్గుచుండ రాజ్య మేలునది నేనా ? శ్రీరాముఁ డయోధ్య కే తెంచి పట్టాభిషక్తుఁ డగునంతదనుక నే నాహారమును నీరమును గోలక యిగదేయుండ నిశ్చయించి దర్భశయ్యలపై శయనించి, పుణ్యజలంబుల నంటి శపథముఁ జేయఁ బోవుచున్నాను. (పోబోవును)

శ్రీరా—(భరతునికరముఁ బట్టి) ఏమి నీ కీ వెట్టి. దివ్యమణిమయా లంకృతంబైన కిరీటము ధరించుభూపతి కిట్టి ఘోరవ్రతము జెల్లునా ? నీవు దర్భల నగటకమునుపే న స్నంఠి యిట్టి ఘోర వ్రత మాచరింపఁ బోనని పలుకకున్న మన తండ్రిప్రేతాత్మపై నానసుమా.

భర—హా ! రామా ! మరణము నాశించుటకై న తరమా నీయాజ్ఞఁ బాలింపకుందునా ?

గీ॥ తండ్రియాజ్ఞనే తీర్పంగఁ దలఁతువేని
నీకు మాటుగా నివసించు నేను వనిని
రాజ్య మేలరాదయ్య యో! రామచంద్ర!
దేవ! కాపాడవా నన్ను దివ్యతముడ!

శ్రీరా—తమ్ముడా నీపట్టుమానుము.

గీ॥ భానుమండల మది చల్లఁబడిన సరయె
యింకిపోయిన సంభోధి నింకనిమ్ము
తండ్రియాజ్ఞ నే సుంతైనఁ దప్ప నింక
నిశ్చయం బిది ముమ్మారు నిశ్చయంబు.
నీ వయోధ్యకుఁ బొమ్ము. మాటుపలికిన నాపై నాన.

భర—హా! సోదరా! నీ వింతదృఢప్రతిజ్ఞండవై న నే నేమనఁగలను.
దేవా! అట్లయిన పాపబంధవిమోచనములును మోక్షదా
యకవిరాజితములును నైన నీపాదుకల నిమ్ము. నీపాదుకల సిం
హాసనమున నుంచి పట్టముఁగట్టి నీవేరుమీదుగా రాజ్యతంత్రము
నడిపించుచుండెద. మఱియు.

చ॥ తిరిగి యయోధ్య కీవు చనుదెంచెడిదాఁక భుజింతు కందముల్;
ధరణి ధరింతు నారలను, దాల్తు జటల్, నివసింతు వెల్పులన్,
వఱలెడి పాదుక ల్గొలిచి పాలననేత్తు గణింతు నబ్దముల్
మరుదినమందె మృందెదను మంటలఁ, దప్పదు నీవు రానిచోక

శ్రీరా—తమ్ముడా! అట్లే కానిమ్ము.

సీ॥ తల్లిపైఁ గినియక తగు భక్తితో నెప్పు
డంజలి మోడ్చియే యరయు మయ్య
నీ తల్లితోపాటు నా తల్లినిం జూచి
పుత్రదుఃఖముఁ బాపఁబూను మయ్య!
ఏ సత్యసిద్ధికై యీలైన మనతండ్రి
యా సత్యపథమునే యరయు మయ్య!
కన్న బిడ్డలఁబోలె నెన్ని పౌరుల నెల్ల
వేయికన్నులఁ గాంచి వెలయు మయ్య!

గీ॥ ఎట్టులో పదునాల్గేండ్లు నెట్టివైచి
మరుదినంబున నారాక మరువఁబోక

నాలింగనం బీయ వెడలు మయ్య!

మన కిటులు, వ్రాసె దుర్విధి మరలుమయ్య!

భర—(శ్రీ)రామ పాదుకలు శిరముపై నుంచుకొని

మంగళహారతి.

కాశీరాగము - ఆదితాళము.

ప॥ జయమంగళం రఘరామా! జయమంగళం గుణధామా!

అ॥ ప॥ రామా! శ్యామా! బలభీమా ॥జయ॥

చ॥ నిన్నే మది నే నెంతు గటా యెన్నఁడిక నినుఁ జూతున్

మన్ననతో నే రాత్రిం బవలులు నెన్ని భజింతు

న్నీ పాదుకలన్ ॥జయ॥

(నిమ్మిమణిము.)

[తెరపడును.]

ఇది పక్షాంకము.

సమాప్తము.

గద్యము.

ఇది శ్రీభారద్వాజసగోత్రపతి తాపస్తంబసూత్ర కంభమొట్ట

వేంకటసుబ్బారాయపాత్ర శోభనాచలపతిరాయపుత్ర

సీతాపతిరాయనామధేయ ప్రణీతంబైన

‘శ్రీరామ పాదుకలు’ సర్వంబును

సంపూర్ణము.

సామ్యుద్రికశాస్త్రపండితులు.

అదృష్టమును పరిశీలింపుడు !

మంచి తరుణము !

వీరు అంధదేశమునందును, ఉత్తర హిందూస్థానమునందంతటను, దక్షిణమున మద్రాసు మున్నగు ప్రదేశములందును, నైజామురాష్ట్రము మున్నగు ప్రదేశములందును గొప్పవారిసే యోగ్యతాపత్రములను బడసిన భారతీయ నక్షత్ర పరిశోధకులును, సామ్యుద్రికశాస్త్రవేత్తలును నగు పండిత, వడ్లపల్లి ఆంజనేయ చౌదరిగారు. వీరిగలన మీఅదృష్టమును, లేక. కర్మమును తొలతనే మీ చెరిగియున్న నిష్పూర్ణన వగచియుండరు. మీ ముద్రలనుగాని హాసమునుగాని వీరికి చూసిన మీధూత, వివేకము, నగరమానములను, జననతేదీ నక్షత్రము మున్నగునవి అవసరము లేకుండగనే ఫలితముల వ్రాసి పంపెదరు. వీరు తెలుగు ఫలితములు యభారములు కావని ధృవపరచువారలకు గొప్ప బహుమాన మిచ్చెదరు. కావున తరుణమును పోగొట్టుకొనక నేడే వీరిని జూడవచ్చును.

వీరి పర్యవేక్షణ అడగిను:—

వడ్లపల్లి ఆంజనేయ చౌదరిగారు,

చాటపర్యు,

ఏలూరు తా|| ప. గోదావరిజిల్లా.

ప్రస్తుత అడగిను:—పొగ్గెనరు, వి. ఆంజనేయ చౌదరిగారు,

బెజవాడ.

ము ర లీ ధ ర ఆయుర్వేద నిలయము వారి (బె జ వా డ) చ్యవసప్రాశము.

చైతామలకములతో తయారుచేయబడినది.

చ్యవసప్రాశము రసాయనములలో అత్యుత్తమము. దగ్గు, ఎగడిపిరి, ఆయాసము తగ్గించును. క్షయరోగులకు అమృతతుల్యము. క్షీణించినవారికి బాలురకు వృద్ధులకు చాల మంచిది. రక్తమునకు వృద్ధిని, శరీరమునకు పుష్టిని, వీర్యమునకు దార్ద్ర్యమును కలిగించును. హృద్రోగము, వాతరక్తము, దాహము, శుక్లదోషములు, మాత్ర దోషములు పోగొట్టి జ్ఞాపకశక్తిని కలిగించును.

1 పాను రు. 2-8-0, $\frac{1}{2}$ పాను రు. 1-6-0, $\frac{1}{4}$ పాను రు. 0-13-0.

అ శో కా రి ష్ట ము.

స్త్రీల గర్భాశయరోగ నివారిణి

తెల్లకుసుమ, యెర్రకుసుమ, గర్భకోశవ్యాధులు, నష్టసంతానము, బహిష్టు సరిగ కాకపోవుట, మాసమునకు ముందుగాని, వెనుకగాని హెచ్చుగను లేక తగ్గుగను బహిష్టు అగుట, బహిష్టుకాలమందు కలుగుశూల, కాళ్ళనరములు లాగుట మొదలగు స్త్రీరోగములకు ప్రిసిద్ధముగ సర్వత్ర వాడునట్టి ఉత్తమద్రవ్యము.

1 పాను రు 1—9—0. $\frac{1}{2}$ పాను రు 0—14—0.

మావద్ద యింకను వంట కజ్జలీ ద్రవ్యములు, లేహ్యములు, తైలములు, ఘృతములు, ఆసవారిష్టములు, అంజనములు కలవు.

ప్రాప్తిటరు:—వైద్యవిద్వాన్,

కంభంమెట్టు విష్ణువధానరావు, ఎ. ఆర్. ఏ. సి.

మరలీధర ఆయుర్వేదనిలయము, బెజవాడ,

14913